

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО**

Каплінський Василь Васильович

УДК [378.6.37]: 37.013 (043.3)

**СИСТЕМА ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО
ВЧИТЕЛЯ В ПРОЦЕСІ ЗАГАЛЬНОПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ
У ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського, Міністерство освіти і науки України, м. Вінниця.

Науковий консультант:

доктор педагогічних наук, професор, дійсний член
(академік) НАПН України

Гуревич Роман Семенович,

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського, Навчально-науковий
інститут педагогіки, психології, підготовки фахівців
вищої кваліфікації, директор.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор, дійсний член
(академік) НАПН України

Ничкало Нелля Григорівна,

Національна академія педагогічних наук України,
Відділення професійної освіти і освіти дорослих,
академік-секретар, м. Київ;

доктор педагогічних наук, професор

Дубасенюк Олександра Антонівна,

Житомирський державний університет імені Івана
Франка, кафедра педагогіки, професор, м. Житомир;

доктор педагогічних наук, професор

Курлянд Зінаїда Наумівна,

Державний заклад

«Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К.Д.Ушинського», кафедра
педагогіки, професор, м. Одеса

Захист відбудеться «15» жовтня 2019 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 05.053.01 у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського за адресою: 21001, м. Вінниця, вул. К. Острозького, 32, корп. 2, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (вул. К. Острозького, 32, м. Вінниця, 21001) та на сайті університету за адресою: info@vspu.net.

Автореферат розісланий «14» вересня 2019 р.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

А. М. Коломієць

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і доцільність дослідження. Розвиток сучасної системи вищої педагогічної освіти в Україні характеризується комплексними реформами, що обумовлені цивілізаційними і соціально-економічними змінами в усьому світі та проблемами входження нашої країни в європейський освітній простір. Особливості реформування університетської педагогічної освіти пов'язані з модифікацією традиційних і пошуком ефективних інноваційних підходів і технологій, суб'єктом продукування яких має бути сучасний учитель як висококваліфікований фахівець педагогічної сфери, творчий та інтелектуальний розвиток якого є обов'язковою умовою успішної самореалізації в майбутній діяльності. Професійне становлення майбутнього учителя, здатного поєднувати науковий світогляд, професійно-педагогічну компетентність, духовну культуру, передусім відбувається в період професійної підготовки у закладі вищої освіти (ЗВО). Базова роль належить загальнопедагогічній підготовці, котра є основою професійного становлення майбутнього вчителя. Тому нині актуальною є проблема переосмислення пріоритетних напрямів розвитку вищої педагогічної школи, розробка методологічних та теоретичних засад професійного становлення майбутнього вчителя і створення ефективної системи становлення студента педагогічного університету як професіонала через удосконалення його загальнопедагогічної підготовки.

Аналіз реального стану ефективності професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки дозволяє стверджувати, що заклади вищої педагогічної освіти потребують створення новітньої системи підготовки майбутніх учителів, котра забезпечить їхню конкурентоспроможність на ринку праці та можливості для особистісної самореалізації в професійній діяльності. Останнім часом спостерігається тенденція недооцінювання окремими педагогічними університетами ролі та значення загальнопедагогічного аспекту професійної підготовки, її звуження до вузькоспеціальної, спрямованої на підготовку майбутнього фахівця певного напрямку підготовки (математика, біолога, філолога), аніж учителя. Внаслідок такого підходу в Україні критично бракує вчителів, які б гармонійно поєднували рівень спеціальної підготовки з високим рівнем загальнопедагогічної компетентності.

Базовими для обґрунтування проблеми професійно-особистісного становлення майбутнього вчителя є педагогічні дослідження В. Андрущенка, І. Беха, Г. Васяновича, С. Гончаренка, Р. Гуревича, Е. Зеєра, І. Зязюна, О. Кокуна, Л. Мітіної, В. Кременя, Н. Ничкало, Л. Пуховської, В. Радула тощо. Професійне становлення та розвиток особистості майбутнього вчителя в умовах професійної підготовки в закладах вищої педагогічної освіти досліджували О. Акімова, О. Антонова, Н. Бідюк, М. Гриньова, О. Дубасенюк, М. Кадемія, А. Коломієць, З. Курлянд, М. Лещенко, О. Пехота, О. Савченко, В. Шахов та ін.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення зазначеної проблеми, свідчить про багатовекторний пошук науковців у цьому

напрямі: вивчення філософських засад (О. Базалук, Н. Замкова, В. Огнев'юк); психологічних умов професійного становлення студентів ЗВО (І. Лотова, А. Маркова, О. Паламарчук); шляхів оптимізації професійного становлення вчителя (М. Ковтонюк, Н. Сидорчук, О. Матяш, В. Орлов); чинників, що сприяють професійному зростанню особистості (В. Андронов, О. Вознюк, А. Деркач, В. Петрук, О. Коберник, О. Огієнко); особливостей педагогічної підтримки розвитку особистості (О. Газман) тощо. У контексті дослідження особливої теоретико-методологічної ваги набувають наукові розробки проблеми професійної підготовки вчителів, які висвітлено в працях А. Алексюка, Є. Барбіної, В. Галузяка, І. Герасимової, В. Заболотного, Н. Кузьміної, Н. Лазаренко, В. Лугового, Л. Лук'янової, Н. Мозгальнової, С. Сисоевої, М. Сметанського, Л. Шевченко, В. Штифурак та ін.

Суттєвий інтерес для нашого дослідження становлять праці, де розглядаються виховні аспекти професійної підготовки майбутніх педагогів різних напрямів: технологій (В. Бойчук), музики (Б. Брилін), фізичного виховання (І. Асаулюк, Н. Степанченко), початкової школи (І. Бужина, О. Голук, О. Демченко, Т. Кучай, М. Чепіль) тощо.

Проблемам професійного становлення вчителів різних напрямів підготовки присвячено чимало дисертаційних робіт, зокрема досліджувались теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку (В. Фрицюк), професійне становлення майбутніх учителів мистецьких дисциплін (В. Орлов), майбутніх тренерів-викладачів (Є. Павлюк); професійне становлення педагога в інформаційному середовищі (Г. Абрамян), у процесі гуманітарної підготовки (О. Булгакова), у процесі вивчення курсу «Основи педагогічної майстерності» (Л. Малаканова), в освітньому процесі педагогічного коледжу (С. Абрамович, А. Билков); педагогічні умови становлення професійної діяльності майбутнього учителя (Н. Святкіна), професійного становлення молодих учителів (Л. Литвин, С. Петрусенко, Т. Чувакова), майбутніх учителів музики (Ю. Локарєва, А. Петелін, Я. Сверлюк), математики (О. Ковальчук); педагогічна діагностика професійного становлення майбутнього вчителя у ЗВО (Г. Микитюк, О. Фадєєва) та ін.

Аналіз наукової літератури з проблеми професійного становлення майбутнього вчителя свідчить про різнобічне розроблення певних аспектів визначеної проблеми, але недостатньо дослідженою залишається система професійного становлення майбутнього вчителя у процесі загальнопедагогічної підготовки в умовах педагогічного університету, її методологічне та теоретичне обґрунтування. Більшість наукових праць присвячено становленню учителя-професіонала певного напрямку підготовки.

Опрацювання філософських, психологічних і педагогічних наукових джерел, аналіз вітчизняної теорії та практики загальнопедагогічної підготовки майбутніх учителів, спрямованої на їхнє професійне становлення, дало змогу окреслити низку наявних суперечностей, що зумовлюють актуальність проблеми дослідження. Це **суперечності** між:

– об'єктивною потребою суспільства у підготовці компетентного вчителя, здатного до постійного самовдосконалення і забезпечення якісних

результатів педагогічної діяльності впродовж усієї професійної кар'єри та недостатньою обґрунтованістю теоретичних підходів до професійного становлення студентів у процесі їхньої загальнопедагогічної підготовки;

- інтеграцією України до європейського освітнього простору, що потребує підготовки конкурентоспроможних фахівців та відсутністю новітнього концептуально-методологічного обґрунтування у професійному становленні майбутнього вчителя ролі загальнопедагогічної підготовки;

- необхідністю суттєвого підвищення соціально-професійної значущості загальнопедагогічної складової педагогічної діяльності сучасного вчителя та низьким рівнем підготовленості педагогічних кадрів до забезпечення цих змін;

- потребами студентів у професійному становленні як суб'єктів педагогічної діяльності та відсутністю науково-методичної системи, котра б забезпечувала реалізацію цих потреб;

- належним станом розробленості сучасних концепцій професійного становлення майбутніх учителів різних спеціальностей та недостатньою визначеністю ролі й місця загальнопедагогічної підготовки у цьому процесі;

- освітньо-розвивальним і виховним потенціалом дисциплін педагогічного циклу і недостатнім рівнем його реалізації та спрямування на професійне становлення майбутніх педагогів у процесі їх викладання;

- традиційним підходом до формування змісту педагогічних дисциплін, що обмежує підготовку майбутніх учителів на функціональному рівні, та пошуком шляхів його вдосконалення в напрямках забезпечення не лише когнітивних, а й мотиваційно-ціннісних, діяльнісно-комунікативних, особистісно-поведінкових та рефлексивних складових;

- необхідністю становлення нової педагогічної парадигми освіти, що акцентує увагу на створенні умов для професійно-особистісного зростання майбутніх фахівців, та недостатнім упровадженням відповідних практично орієнтованих технологій формування загальнопедагогічної компетентності як результату професійного становлення студента;

- необхідністю створення сприятливих педагогічних умов для професійного становлення майбутніх учителів та недостатністю їх теоретичного обґрунтування і методичного забезпечення у педагогічних ЗВО.

Актуальність означеної проблеми, необхідність розв'язання окреслених суперечностей, відсутність фундаментальних системних досліджень проблеми професійного становлення майбутнього вчителя, зокрема в процесі загальнопедагогічної підготовки, зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **«Система професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки у педагогічних університетах».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до тематичного плану наукових досліджень кафедри педагогіки і професійної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського «Методологія і технологія педагогічного супроводу особистісно-професійного розвитку майбутнього вчителя» (№ 0111U001620), «Теоретико-методичні засади формування загальнопедагогічної компетентності

сучасного вчителя в контексті становлення європейського простору вищої освіти» (№ 0115U002571). Тема докторської дисертації затверджена вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 1 від 30.08.2017 р.) і узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 26.09.2017 р.).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці системи професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки.

Об'єкт дослідження – загальнопедагогічна підготовка майбутніх учителів у педагогічному університеті.

Предмет дослідження – система професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки у педагогічних університетах.

З огляду на мету, об'єкт і предмет дослідження передбачено розв'язання таких **завдань**:

1. Дослідити теоретико-методологічні засади професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки, здійснити феноменологічний аналіз основних понять.

2. З'ясувати сутність та компонентну структуру категорії «загальнопедагогічна компетентність» як результату професійного становлення майбутнього вчителя.

3. Визначити критерії, показники, схарактеризувати рівні сформованості загальнопедагогічної компетентності та визначити стан професійного становлення майбутніх учителів у педагогічному університеті.

4. Обґрунтувати концепцію професійного становлення майбутніх учителів у процесі загальнопедагогічної підготовки у ЗВО.

5. Розробити та експериментально перевірити систему професійного становлення майбутніх учителів у педагогічному університеті.

6. Визначити і обґрунтувати організаційно-педагогічні умови професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки.

7. Спроектувати модель системи професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки.

8. Розробити та запровадити в освітню практику технологію та відповідне методичне забезпечення професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки у ЗВО.

Провідна ідея дослідження ґрунтується на положенні про те, що професійне становлення майбутніх учителів в умовах педагогічного університету – це динамічний процес, спрямований на формування готовності до педагогічної діяльності, результатом якого є досягнення інтегрованої цілісності сформованих особистісних і професійних якостей, що проявляються як оптимальні рівні загальнопедагогічної компетентності.

Концепція дослідження містить три взаємозалежні концепти, що за умови поєднання розкривають теоретичну і практичну сутність та визначені

базою реалізації провідної ідеї, досягнення мети та розв'язання окреслених завдань.

1. *Методологічний концепт* містить концептуальні положення філософії, психології, педагогіки; теорію систем і педагогічних систем; ураховує культурно-освітні, історичні закономірності розвитку суспільства; ґрунтується на фундаментальних наукових підходах, що були використані в процесі дослідження: системний, діяльнісний, особистісно орієнтований, компетентнісний, культурологічний, аксіологічний, акмеологічний, полісуб'єктний, синергетичний, інтегративний, структурно-функціональний тощо. Враховано психологічні підходи, що відображають особливості становлення особистості: психодинамічний (З. Фрейд), аналітичний (К. Юнг), соціокультурний (К. Хорні), диспозиційний (Г. Олпорт), біхевіористичний (Б. Скіннер), когнітивний (Дж. Келлі), феноменологічний (К. Роджерс), соціально-психологічний (А. Петровський).

2. *Теоретичний концепт* визначає систему вихідних параметрів, що забезпечують розуміння сутності особистісно-професійного становлення майбутнього вчителя як процесу розвитку інтегративної характеристики особистості – загальнопедагогічної компетентності, котра поєднує в собі знання, вміння, навички, педагогічні здібності, духовну, соціальну, психологічну, мотиваційну зрілість та сформованість самості особистості. Результатом професійного становлення педагога є його загальнопедагогічна компетентність, що трактується як інтегративна якість, яка визначає його професійну готовність, професійну спрямованість і особливості вияву на оптимальному рівні компонентів сфери професійної діяльності та потребує тривалого періоду професійно зорієнтованого розвитку.

3. *Технологічний концепт* передбачає визначення компонентів, критеріїв і рівнів сформованості загальнопедагогічної компетентності майбутнього вчителя як узагальненого результату професійного становлення студентів педагогічного університету. Розроблення системи професійного становлення в процесі загальнопедагогічної підготовки здійснюється у відповідності з базовими критеріями технологічності: а) концепція особистісно зорієнтованого професійно-педагогічного розвитку вчителя як основа побудови і функціонування системи; б) програмування професійного становлення з урахуванням потреб, інтересів та індивідуальних особливостей студентів, якому передують самопізнання і самооцінка; в) поетапність професійного становлення, що супроводжується особистісним розвитком на основі різних видів рефлексії; г) керованість і самокерованість професійного становлення; д) визначення організаційно-педагогічних умов та відбір оптимальних способів їх технологічного забезпечення, ефективність котрих визначається гарантією досягнення результатів у формуванні загальнопедагогічної компетентності і вдосконалення професійно-педагогічної майстерності; е) відтворюваність результатів впровадження розробленої системи та можливість застосувати її іншими суб'єктами у змінених умовах.

4. *Гіпотеза дослідження* базується на припущенні, що ефективно професійне становлення майбутнього вчителя можливе, якщо цей процес

здійснюватиметься на основі розробленої системи, що ґрунтується на сучасних освітніх парадигмах і концепціях, включає відповідні організаційно-педагогічні умови та структурно-функціональну модель професійного становлення в процесі загальнопедагогічної підготовки.

Загальна гіпотеза конкретизована в *часткових гіпотезах*, котрі впливають з припущень про те, що ефективність професійного становлення майбутнього вчителя зростатиме за таких педагогічних умов:

- формування мотиваційної основи особистості майбутнього вчителя шляхом організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача і студента;
- інтегрування теоретичної та практичної складових загальнопедагогічної підготовки шляхом залучення студентів до аналізу професійно-педагогічних відеофрагментів;
- збагачення творчого потенціалу майбутнього вчителя як важливої складової його професійного становлення засобами аналізу та розв'язання проблемно-педагогічних ситуацій;
- реалізація освітньо-виховних можливостей позааудиторної роботи в контексті професійно-особистісного становлення студентів;
- стимулювання майбутніх педагогів до особистісно-професійного самовиховання в процесі вивчення педагогічних дисциплін.

Для досягнення мети дослідження, розв'язання його завдань і перевірки гіпотези використано комплекс **методів дослідження**: *теоретичні* – аналіз освітньо-нормативних документів, філософської, психологічної, педагогічної й методичної літератури з метою виявлення сучасного стану досліджуваної проблеми, вивчення концептуальних положень і категорій дослідження та обґрунтування авторської концепції; *аналіз досвіду роботи* педагогічних ЗВО та власного досвіду загальнопедагогічної підготовки студентів з метою виявлення рівня та визначення ефективних шляхів їхнього професійного становлення; *структурно-системний аналіз*, узагальнення та систематизація теоретичних і експериментальних даних; *моделювання* структурно-логічних і змістових основ структурно-функціональної моделі та організаційно-педагогічних умов професійного становлення майбутнього вчителя; *емпіричні* – спостереження і самоспостереження, анкетування, усне та письмове опитування, тестування, бесіди, інтерв'ювання, самоаналіз, контент-аналіз, самооцінювання і експертне оцінювання; *педагогічний експеримент*, технології діагностики з метою апробації організаційно-педагогічних умов та моделі системи професійного становлення; методи статистичної обробки даних для перевірки достовірності результатів експериментального дослідження.

Організація дослідження. Дисертаційне дослідження проводилося впродовж 2008–2019 рр. у чотири етапи.

Теоретико-аналітичний (2008–2010 рр.) – вивчення теорії та практики загальнопедагогічної підготовки майбутніх учителів у ЗВО; системний аналіз наукової літератури з проблеми дослідження; визначення методологічних засад професійного становлення; накопичення емпіричного матеріалу; конкретизація мети й завдань дослідження; розроблення методики

теоретичного й експериментального дослідження, критеріїв і показників загальнопедагогічної компетентності як результату професійного становлення майбутніх педагогів.

Діагностично-пошуковий (2011–2013 рр.) – дослідно-експериментальна перевірка стану професійного становлення майбутніх учителів у процесі загальнопедагогічної підготовки; теоретичне обґрунтування й розроблення системи професійного становлення майбутніх учителів у процесі загальнопедагогічної підготовки та науково-методичного забезпечення цього процесу; уточнення завдань і методів дослідження; підготовка формульованого експерименту.

Експериментальний (2014–2016 рр.) – дослідно-експериментальна перевірка робочих гіпотез, концептуальних положень, організаційно-педагогічних умов професійного становлення майбутніх учителів у процесі загальнопедагогічної підготовки; аналіз проміжних результатів дослідження; корекція експериментальних методик і науково-методичного забезпечення, їх апробація й упровадження в навчальний процес.

Підсумково-узагальнювальний (2017–2019рр.) – оброблення та систематизація даних формульованого етапу експерименту, порівняння їх з прогнозованими; узагальнення одержаних даних, формулювання загальних висновків і рекомендацій щодо впровадження результатів дослідження; визначення перспектив подальшого вивчення окресленої проблеми; підготовка та видання монографії; оформлення матеріалів науково-дослідної роботи як докторської дисертації.

Експериментальна база дослідження. Експериментальне дослідження здійснювалось у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського, Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка, Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника, Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, Чернігівському національному педагогічному університеті імені Т. Г. Шевченка, Маріупольському державному університеті, Житомирському державному університеті імені Івана Франка, Південноукраїнському національному педагогічному університеті імені К. Д. Ушинського, Хмельницькому національному університеті. В експерименті взяли участь 487 респондентів.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягає в тому, що *вперше*:

- обґрунтовано концепцію професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки в педагогічних університетах (методологічний, теоретичний, технологічний концепти);

- розроблено систему професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки, структурними компонентами котрої визначено такі: методологічний, теоретичний, діагностичний, мотиваційний, змістовий, технологічний, результативний;

- побудовано структурно-функціональну модель системи професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки;

– *визначено* структурні компоненти (мотиваційний, гностичний, діяльнісний, рефлексивний), критерії (мотиваційно-ціннісний, інтелектуально-пізнавальний, діяльнісно-комунікативний, рефлексивно-оцінний), показники та рівні сформованості загальнопедагогічної компетентності як узагальненого результату професійного становлення;

– *виокремлено та обґрунтовано* організаційно-педагогічні умови, що забезпечують успішність професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки: забезпечення мотиваційної основи особистості майбутнього вчителя шляхом організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача і студента; інтегрування теоретичної та практичної складових загальнопедагогічної підготовки шляхом залучення студентів до аналізу професійно-педагогічних відеофрагментів; збагачення творчого потенціалу майбутнього вчителя як важливої складової його професійного становлення засобами аналізу та розв'язання проблемно-педагогічних ситуацій; реалізація освітньо-виховних можливостей позааудиторної роботи в контексті професійно-особистісного становлення студентів; стимулювання майбутніх педагогів до особистісно-професійного самовиховання в процесі вивчення педагогічних дисциплін;

– *уточнено* зміст базових понять дослідження: «становлення», «професійне становлення», «професійне становлення вчителя», «загальнопедагогічна компетентність», «загальнопедагогічна підготовка»,

– «система професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки»;

– *подальшого розвитку і конкретизації набули* положення щодо науково-методичного забезпечення професійного становлення майбутнього вчителя: зміст, принципи, форми та методи загальнопедагогічної підготовки, шляхи реалізації освітньо-розвивального потенціалу лекцій і практичних занять з дисциплін педагогічного циклу в контексті професійного становлення майбутнього педагога.

Практичне значення дослідження полягає в розробленні та впровадженні технології професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки. Запропонований у дослідженні комплекс організаційно-педагогічних умов, форм, методів, технологій можна використовувати з метою вдосконалення професійної підготовки вчителя загалом і його професійного становлення в процесі загальнопедагогічної підготовки зокрема. Результати дослідження можуть бути використані для розробки лекційних курсів, спецкурсів і семінарських занять, практикумів та спецпрактикумів з педагогіки у ЗВО і можуть доповнити зміст навчальних дисциплін: «Педагогіка», «Педагогіка вищої школи», «Методика викладання у вищій школі», «Основи педагогічної майстерності», «Методика виховної роботи» тощо. Практичне значення мають розроблені методичні рекомендації щодо професійного становлення студентів у процесі загальнопедагогічної підготовки, що, зокрема, знайшло відображення в авторських монографіях: «Професійне становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки: теорія і практика,

«Загальнопедагогічна компетентність учителя: особливості, складники, шляхи формування»; навчальних посібниках: «100 складних ситуацій на уроках та поза уроками: шукаємо рішення», «Методика викладання у вищій школі», «Загальнопедагогічна підготовка до курсового та комплексного державного екзамену (освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр»)), «Основи виховної діяльності вчителя фізичної культури».

Основні положення, результати і висновки дисертації можна використовувати в дослідженнях з теорії й методики професійної освіти, для розроблення галузевих стандартів нового покоління. Матеріали дослідження доцільно застосовувати в підготовці педагогів за різними освітньо-кваліфікаційними та науковими рівнями.

Ідеї професійного становлення педагога пронизують зміст і методику навчальних дисциплін «Педагогіка», «Основи педагогічної майстерності», «Методика виховної роботи», «Методика викладання у вищій школі», «Виховна діяльність викладача вищого закладу освіти», викладання яких забезпечує автор дисертації, що суттєво підвищує якість загальнопедагогічної підготовки майбутніх учителів.

Основні **результати дослідження впроваджені** в практику підготовки педагогів у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського (довідка № 06/60 від 26.09.2018 р.), Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника (довідка № 01-15/03/1173 від 26.09.2018 р.), Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (довідка № 1276-33/03 від 4.10.2018 р.), Хмельницькому національному університеті (довідка № 120 від 11.09.2018 р.), Чернігівському національному університеті «Чернігівський колегіум імені Т. Г. Шевченка» (довідка № 52 від 16.10.2018 р.), Маріупольському державному університеті (довідка № 01.32/958 від 10.09.2018 р.), Житомирському державному університеті імені Івана Франка (довідка № 1/729 від 19.09.2018 р.), Південноукраїнському національному педагогічному університеті імені К. Д. Ушинського (довідка № 2582/24-03 від 12.10.2018 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження обговорені на 34-х науково-практичних конференціях, зокрема на 22-х міжнародних: «Technology and Higher Education» (Westwood, Canada 2013); «Scientific-Practical Conference Theoretical and applied researches in the field of pedagogy, psychology and social sciences» (Kielce, Poland, 2016); «Теоретичні та методичні засади особистісно-професійного розвитку майбутнього вчителя» (Вінниця, 2014); «Inovativny v'yskum voblasti Vzdelávania a sociálnej práce» (Sládkovičovo, Slovenská republika, 2017); «Педагогические инновации-2017» (Витебск, Республика Беларусь, 2017); «Педагогика и психология: тренд, проблемы, актуальные задачи» (Краснодар, 2013); «Актуальные вопросы педагогики и психологии» (Новосибирск, 2013); «International scientific-practical conference Forming of modern educational environment» (Tbilisi, 2017); «Modernization of educational system: world trends and national peculiarities» (Kaunas, Lithuania, 2018); «Zbiór raportów naukowych Nauka w świecie współczesnym» (lódz, Poland, 2013);

«Научная дискуссия: вопросы педагогики и психологии» (Москва, 2013); «Психологія і педагогіка на сучасному етапі розвитку наук: актуальні питання теорії і практики» (Одеса, 2016); «Наука в современном мире» (Таганрог, 2013); «Сучасна система освіти та виховання: досвід минулого – погляд у майбутнє» (Київ, 2017); «Наукова школа академіка І. А. Зязюна у працях його соратників та учнів» (Харків, 2017); «Теоретичні та практичні аспекти розвитку сучасної педагогіки та психології» (Львів, 2018); «Сучасна педагогіка та психологія: перспективні та пріоритетні напрямки наукових досліджень» (Київ, 2018); «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми» (Вінниця, 2016, 2018); «Теорія і практика формування та розвитку творчої обдарованості майбутніх фахівців у системі професійної освіти» (Бар, 2017); «Морально-патріотичне виховання студентської молоді в системі вищої освіти» (Бар, 2018); «Формування професійної майстерності майбутніх фахівців в умовах освітньо-виховного середовища вищого навчального закладу» (Житомир, 2016); *на 7-ми Всеукраїнських*: «Сучасні вимоги до виховної діяльності вчителя початкових класів» (Вінниця, 2006); «Фізична культура, спорт та фізична реабілітація в сучасному суспільстві» (Вінниця, 2008, 2009); «Психолого-педагогічні проблеми розвитку особистості в сучасних соціокультурних умовах» (Вінниця, 2011); «Фізичне виховання та спорт у контексті державної програми розвитку фізичної культури в Україні: досвід, проблеми, перспективи» (Житомир, 2014); «Освіта дітей з особливими потребами: від інституалізації до інклюзії» (Вінниця, 2016); «Особистісно-професійний розвиток майбутнього вчителя» (Вінниця, 2017); *на 5-х міжвузівських та регіональних*: «Професійна компетентність педагога в умовах оновлення змісту освіти та вимог ринку праці» (Вінниця, 2017); «Виховання молоді на принципах християнської моралі» (Вінниця, 2012, 2013); «Формування здоров'язберігаючої компетентності студентів вищих навчальних закладів» (Вінниця, 2014); «Впровадження інноваційних педагогічних та інформаційно-комунікативних технологій у практику вивчення педагогічних дисциплін» (Умань, 2015); на наукових конференціях інституту педагогіки, психології, підготовки фахівців вищої кваліфікації (2016, 2017 рр.), теоретичних, науково-методичних семінарах, засіданнях кафедри педагогіки і професійної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (2008-2019 рр.).

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук на тему «Формування комунікативних умінь майбутнього вчителя на основі проблемних педагогічних ситуацій» (спеціальність 13.00.01 – теорія та історія педагогіки) захищена у 1993 році. Матеріали та результати кандидатської дисертації в тексті докторської не використовувались.

Публікації. Всього автором написано і опубліковано 112 праць, з них 85 за темою дисертації: 2 одноосібні монографії, 10 розділів у колективних монографіях, 4 навчальних посібника, 3 методичних рекомендації, 27 статей у фахових виданнях України, (з них 6 у збірниках, включених до міжнародних наукометричних баз), 12 статей у наукових зарубіжних

виданнях, 19 наукових праць, що засвідчують апробацію результатів, і 8 праць, що додатково відображають наукові результати дослідження.

Особистий внесок здобувача. Основні наукові результати одержано особисто дисертантом. У спільному з Н. Лазаренко розділі колективної монографії «European vector of contemporary psychology, pedagogy and social science: the experience of Ukraine and the republic of Poland» [30] автором визначено і проаналізовано складові когнітивного компоненту системи професійного становлення майбутнього вчителя. У навчальному посібнику [46] в співавторстві з І. Асаулюк авторів належать ідея, структура посібника, загальнопедагогічний аспект змісту та практичні завдання. У статті «How to provide efficiency of self-educat» в співавторстві з Т. Глазуною [33] автором визначено й обґрунтовано шляхи забезпечення успішності професійного самовиховання. У наукових публікаціях, присвячених конкурсу педагогічної майстерності, у співавторстві з О. Акімовою та І. Асаулюк [10], Т. Кошолуп [11] авторськими є ідея, модель, концепція конкурсу, зміст завдань. У науковій статті, співавтором якої є академік Р. Гуревич [74], автором обґрунтовано компоненти лекторської майстерності викладача. Стаття у співавторстві з І. Асаулюк [73] містить проаналізовані дисертантом особливості змісту навчальної дисципліни «Основи виховної діяльності вчителя фізичної культури». Внесок автора у публікаціях, присвячених забезпеченню якості освіти (співавтор Н. Лазаренко), полягає у виокремленні та обґрунтуванні принципів і процедур підвищення якості надання освітніх послуг майбутнім педагогам [60; 78], обґрунтуванні шляхів ефективності практичних занять з педагогічних дисциплін [14], розкритті змісту і напрямів діяльності наукової лабораторії педагогічної майстерності [16]. Авторським компонентом статті у співавторстві з Л. Хорунжевським [66] є виокремлені особливості та складові компоненти комунікативних умінь як інструменту педагогічного впливу. У наукових публікаціях (співавтор Д. Терещук) автором визначено складові компоненти педагогічного авторитету [83]; (співавтор Л. Філоненко) описано способи вивчення впливу педагогічних дисциплін на формування комунікативних умінь студентів [58]. У спільних з Г. Дяченко тезах наукової конференції [66] автором виокремлено чинники успішності професійного становлення майбутнього вчителя. В методичних рекомендаціях (співавтори: О. Акімова, Н. Хамська) [48] автором розроблено практичні завдання і алгоритми розв'язання професійно-педагогічних відеоситуацій. Ідеї співавторів у дисертаційній роботі не використовувались.

Обсяг і структура дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації – 619 сторінок, з них 387 – основного тексту. Робота містить 12 таблиць на 9 сторінках, 20 рисунків на 13 сторінках. Список використаних джерел містить 765 найменувань, із них 36 – іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі «Концептуально-методологічні засади дослідження проблеми професійного становлення особистості майбутнього вчителя в умовах педагогічного університету» розкрито наукові підходи до вирішення проблеми професійного становлення особистості майбутнього вчителя в умовах входження України в Європейський освітній простір; здійснено феноменологічний аналіз професійного становлення особистості майбутнього вчителя як психолого-педагогічної категорії; розроблено концепцію професійного становлення особистості майбутнього вчителя в умовах педагогічного університету.

Методологічні засади проблеми професійного становлення особистості майбутнього вчителя в умовах входження України в Європейський освітній простір закладені в таких документах: Закон України «Про вищу освіту» (встановлені основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти); «Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір» (визначено, що метою є створення такої системи педагогічної освіти, яка на основі національних надбань світового значення та усталених європейських традицій забезпечує формування педагогічних працівників, здатних здійснювати професійну діяльність на демократичних і гуманістичних засадах); Державна програма «Вчитель» (сформульовані основні вимоги до підготовки та професійного становлення особистості майбутнього вчителя у період його навчання у закладі вищої педагогічної освіти (ЗВПО); «Стратегії розвитку педагогічної освіти в Україні: концептуальні положення» (визначена стратегічна мета формування особистості педагога у двох вимірах – соціально значущому та особистісно значущому).

Визначено, що концептуально-методологічну основу дослідження складають такі філософські напрями: критико-раціоналістичний (Г. Здарцил, Ф. Кубе), що визнає необхідність дистанціювання педагогіки від філософії; необіхевіористський (С. Прессі, Б. Скіннер, Е. Толмен, К. Халл), що виходить з визнання того, що людська поведінка – керований процес, зумовлений застосуванням стимулів; неопрагматичний (А. Комбс, Є. Келлі), що головну сутність виховання зводить до самоствердження особистості; соціал-конструктивістський (Р. Будон, П. Жіральделлі), що спирається на прагматизм; емансипаторсько-педагогічний (Г. Джинтіс, П. Макларен), що стверджує необхідність формування критичного мислення; діалогічний (М. Бубер, Ф. Розенцвейг) абсолютизує роль діалогу в міжлюдських стосунках; гуманітарно-педагогічний (Е. Венігер), що акцентує увагу на гуманітарній спрямованості педагогіки.

Філософія сучасної освіти пов'язує вирішення завдань професійного становлення майбутнього вчителя в умовах модернізаційних змін з потребою вдосконалення проблеми професійної підготовки та особистісно-професійного саморозвитку студентської молоді (В. Андрущенко, І. Бех). Доведено, що філософія людиноцентризму (В. Кремень) в педагогіці передбачає формування людини інноваційного типу культури, інноваційного типу мислення і готовності до інноваційного типу дій.

Концептуальне значення для вирішення проблеми професійного становлення особистості майбутнього вчителя має обґрунтування основних методологічно визначальних шляхів її практичної реалізації, до яких віднесено: забезпечення випереджувального характеру розвитку педагогічної освіти, адекватного ідеології ствердження в суспільстві свобод і прав особистості, пріоритетності її базових і найвищих потреб; ціннісний вимір сучасної педагогічної освіти як основа професійного становлення особистості майбутнього вчителя; реалізація розвивальної парадигми педагогічної освіти; модернізація змісту сучасної педагогічної освіти як чинник професійного становлення студентів.

Професійне становлення особистості майбутнього вчителя як наукова категорія в гуманістичній психології розкривається ідеєю самодетермінованості поведінки людини. Встановлено, що основними параметрами особистості, що відображають процес її становлення є: широта зв'язків зі світом (множина зв'язків є характеристикою позитивної динаміки становлення особистості); ступінь ієрархічності зв'язків (ієрархія мотивів і діяльність визначають життєві настанови, ідеали, зміст діяльності та характеризують загальний «психологічний профіль» особистості); загальна структура особистості (темперамент, потреби, емоційні переживання, знання та навички, інтереси, моральні риси характеру тощо).

Становлення особистості розглядаємо як постійний і самокерований процес якісних та кількісних особистісних змін, у результаті яких підвищуються якість і успішність виконуваної діяльності, самооцінка на основі формування почуття власної гідності та повноцінної рефлексії. Основою процесу особистісного становлення людини в процесі виконання нею предметної, мисленнєвої та духовно-творчої діяльності є усвідомлення своїх можливостей і шляхів їх збагачення (самопізнання), управління власними думками та почуттями для ефективною діяльності (свідома саморегуляція), усвідомлення та підвищення свого соціального статусу, визначення свого професійного призначення (самовизначення).

Професійне становлення майбутнього вчителя тлумачимо як індивідуалізований, цілісний, послідовний процес поетапного оволодіння педагогічною професією, поєднаний з розвитком особистісної сфери, під час якого відбуваються якісна перебудова професійно значущих та особистісних характеристик, загальнопедагогічних знань, умінь і навичок, педагогічних здібностей та комунікативної культури.

У другому розділі **«Теоретичні основи загальнопедагогічної компетентності в системі професійного становлення майбутнього вчителя»** обґрунтовано категорію «загальнопедагогічна компетентність» як результат професійного становлення майбутнього вчителя; виокремлено структурні компоненти, критерії, показники та рівні загальнопедагогічної компетентності студентів.

Кінцевий результат професійного становлення майбутнього вчителя пов'язуємо, як і переважна більшість дослідників цієї проблеми, з компетентністю як здатністю майбутнього вчителя успішно (результативно, продуктивно, кваліфіковано) здійснювати професійну діяльність. Базовими

вважаємо ідеї компетентнісного підходу, з позицій якого в поняття «компетентність» закладено ідеологію інтерпретації змісту освіти, що формується «від результату», тобто від того, що має бути на виході.

Формування загальнопедагогічної компетентності в процесі вивчення дисциплін педагогічного циклу стосується універсальних навчально-виховних умінь, котрі прямо не залежать від предметної спеціалізації і визначають успішність реалізації провідних професійних функцій учителя – навчання, виховання і розвиток учнів.

Узагальнення результатів досліджень загальнопедагогічної компетентності дозволило представити її зміст у вигляді поєднання таких складових: сукупність психолого-педагогічних знань, умінь, навичок і ставлень; досвід пошукової та творчої діяльності; педагогічні здібності та особистісні якості педагога (самостійність, цілеспрямованість, вольові якості тощо), загальна культура та світогляд; володіння педагогічними технологіями; педагогічна майстерність, здатність до інноваційної діяльності.

Загальнопедагогічну компетентність майбутнього вчителя визначаємо як базову характеристику фахівця, єдність його теоретичної та практичної готовності до здійснення освітньої діяльності; складну, багаторівневу, стійку особистісну структуру, що формується внаслідок інтеграції теоретичних знань, практичних умінь, досвіду, розвитку педагогічних здібностей та значимих для педагога особистісних якостей, гармонійне поєднання яких становить результат професійного становлення вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки. Її якість визначається прагненням до безперервної самоосвіти та самовдосконалення, творчим ставленням до професійної діяльності. Структуру загальнопедагогічної компетентності розглядаємо як єдність функціонально пов'язаних між собою компонентів: мотиваційного, гностичного, діяльнісного та рефлексивного.

На основі аналізу змістових характеристик виокремлених складових визначено чотири критерії сформованості загальнопедагогічної компетентності (мотиваційно-ціннісний, інтелектуально-пізнавальний, діяльнісно-комунікативний, рефлексивно-оцінний) та чотири рівні професійного становлення майбутнього вчителя: початковий (низький), репродуктивний (базовий), реконструктивний (середній), творчий (високий).

Репродуктивний рівень є базовим, оскільки опанування знань і напрацьованого досвіду – фундамент подальшого професійного становлення. На реконструктивному рівні засвоєний досвід може бути використаний у звичних, типових ситуаціях, пов'язаних з професійною діяльністю. Творчий рівень передбачає творчу активність і спрямованість на опанування передових технологій професійної діяльності. Його змістовними ознаками є ефективне застосування професійно-особистісного досвіду в нових умовах; оригінальність способів вирішення педагогічних ситуацій; наявність власної позиції щодо оцінки позитивного педагогічного досвіду; здатність до імпровізації, що базується на знаннях та інтуїції.

Проаналізовано особливості зарубіжного досвіду підготовки майбутніх учителів у контексті їхнього професійного становлення. Концепція зрілості, поширена у західній психології, акцентує увагу на характері професійного

становлення, котрий залежить від здібностей, інтересів і властивостей особистості та створення адекватних можливостей для їх реалізації у професійних ситуаціях, природних і спеціально створених, в яких проявляється рівень професійної зрілості. Дослідники виокремлюють типологічний підхід, згідно з яким задоволеність особи своїм професійним життям не вичерпується власне професійною діяльністю, а включає також і професійне спілкування з близькими по духу людьми, які утворюють своєрідне духовне середовище. Розробка цілісних концепцій професіоналізації також здійснюється в межах напряму, що одержав назву «кар'єрний розвиток».

У третьому розділі **«Система професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки»** розроблено модель системи професійного становлення майбутнього вчителя у процесі загальнопедагогічної підготовки; здійснено аналіз змістового (базисного) компоненту системи; визначено шляхи реалізації освітньо-розвивального та виховного потенціалу лекцій і практичних занять з педагогічних дисциплін у контексті проблеми дослідження.

Відповідно до класичного розуміння системи як комплексу взаємопов'язаних елементів (Л. фон Берталанфі, Р. Акофф, Ф. Емері, В. Афанасьєв, Є. Гусинський та ін.), ми визначаємо систему професійного становлення вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки як упорядковану структурно-функціональну цілісність взаємопов'язаних компонентів, системоутворюючим чинником якої виступає образ педагога-професіонала, що є важливим ціннісним орієнтиром студента в освітньому процесі, спрямованому на формування загальнопедагогічної компетентності як основи професіоналізму. Її підсистемами є: 1) *цільова* (формування правильного і повного уявлення про майбутню професію, її привабливість, зміст, особливості; орієнтація на оволодіння професійною діяльністю; актуалізація потреби в досягненні результату, професійному рості та самовдосконаленні); 2) *теоретико-методологічна* (вироблення теоретико-методологічних позицій процесу професійного становлення, чинників та принципів, що визначають його успішність; виявлення педагогічних ресурсів для забезпечення успішних функціональних зв'язків і відносин в системі «викладач – студент» з метою продуктивного педагогічного супроводу студентів на шляху до професіоналізму та стимулювання їхнього прагнення до ідеалу педагога-професіонала); 3) *когнітивно-організаційна* підсистема регламентує змістовий і процесуальний аспекти професійного становлення, забезпечує формування базисної теоретичної основи та професійно значущого практичного досвіду шляхом удосконалення і модернізації змісту загальнопедагогічної підготовки та способів його засвоєння; пошуку нових ефективних шляхів реалізації освітньо-розвивального і виховного потенціалу традиційних форм організації освітньої діяльності майбутніх учителів (лекцій, практичних, лабораторних занять, самостійної роботи) та наповнення їх різноманітними інноваційними методами, прийомами і засобами; створення в освітньому середовищі ЗВО умов для присвоєння ідеальних моделей професійної діяльності і поведінки та їх реалізації під час

педагогічних практик; 4) *оцінювально-результативна* відображає рефлексивний аналіз, самооцінку і самокорекцію власного досвіду, відслідковування динаміки професійного становлення кожного студента впродовж навчання на основі відповідних діагностичних процедур; аналіз ефективності системи в цілому, показником якого є динаміка рівнів сформованості загальнопедагогічної компетентності.

Моделювання системи професійного становлення майбутнього вчителя спрямовувалось на вибір найкращого варіанту її майбутнього еталонного стану, котрий міг би забезпечити високий ступінь становлення педагога як професіонала. Її побудова (рис.1) дозволила науково обґрунтувати принципи моделювання змістової та процесуальної сторін цього процесу; розробити діагностичні методики з метою визначення рівня професійного становлення студентів; визначити педагогічні умови, що забезпечують ефективну реалізацію професійного становлення, і його етапи.

Оскільки процес професійного становлення педагога є цілеспрямованим, безперервним, поетапним, керованим, творчим, він знаходиться у площині опертя на специфічні принципи: цілеспрямованості, послідовності та наступності його фаз, професійної самосвідомості, перспективності, практичної спрямованості, творчої активності, педагогічної підтримки, самостійності, ціннісного ставлення до знань як основи професійного становлення.

Розроблена модель не лише забезпечує цілісне бачення цього процесу, а й сприяє переходу до конкретного плану дій щодо його проектування та реалізації на практиці, створює можливості для активного втручання в процес професійного становлення з метою його корекції.

Оскільки базовим компонентом формування професіонала є система знань як способу пізнання і розв'язання професійно-педагогічних проблем, логіка нашого дослідження потребувала детального аналізу їх змісту, структури і шляхів опанування. З'ясовано, що знання без встановлення внутрішньої логіки не набувають нової якості, тобто не стають ні «стратегічними орієнтирами» в становленні професіонала, ні безпосереднім «керівництвом до дії». Тому однією з умов забезпечення внутрішньої логіки між окремими елементами знань було сприяння їх системному баченню на основі подання цих елементів, їх властивостей і відносин в єдиній більш-менш повній системі.

На основі використання структурно-номінативної моделі наукового знання, визначено, що професійне становлення студентів переважно базується на операційних (прагматико-процедурних) знаннях. Їх динамічна система складає основу діяльності, спрямованої на становлення майбутнього професіонала. Такі знання дають операційну основу дій та поведінки в різних ситуаціях, допомагають оцінювати ситуації, обирати кращі шляхи досягнення мети. Разом з навичками їх використання прагматико-процедурні знання створюють перший план умінь, що необхідні для забезпечення професійної діяльності педагога на якісному рівні.

Визначена головна умова успішного засвоєння знань з педагогіки: навчальний матеріал має бути для студентів особистісно значущим, оскільки,

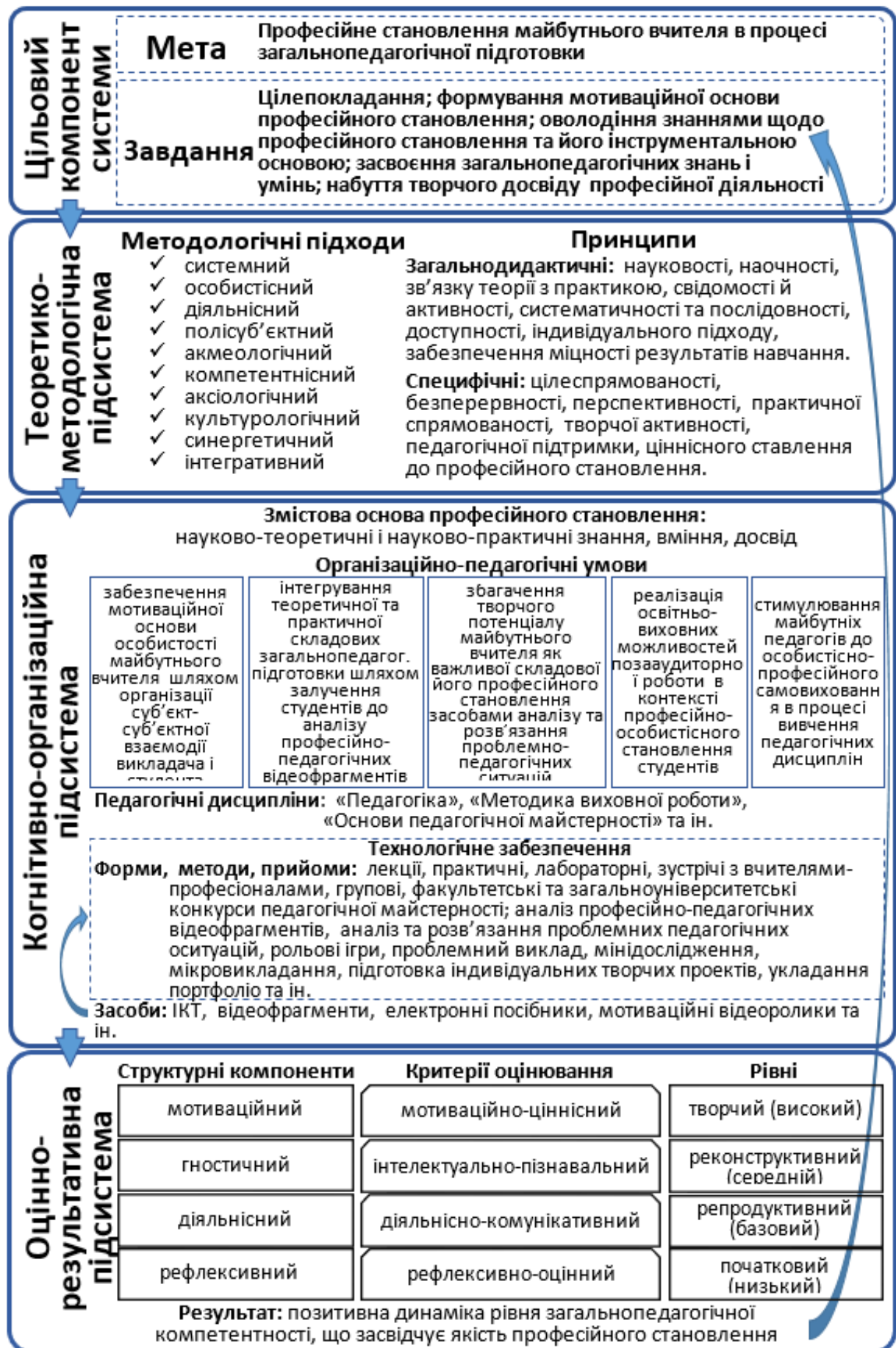

Рис. 1. Модель системи професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки

не викликаючи суб'єктивного, життєвого інтересу, він не викликає навчального інтересу. Тому, дбаючи про те, щоб навчальний матеріал відповідав програмі, ми одночасно «приміряли» його і до потреб студентів, забезпечуючи відповідність тому колу проблем, з якими вони стикаються у повсякденному житті та в сфері взаємодії з іншими людьми.

Результати дослідження свідчать про важливість як обсягу знань, так і їх повноти, концептуальності, системності, продуктивності, перспективності, фундаментальності, практичної цінності.

З'ясовано, що професійне становлення вчителя не може відбутись без сформованого гнучкого стратегічного і конструктивного професійного мислення. Тому процес загальнопедагогічної підготовки спрямовано на формування досвіду пошуково-творчої діяльності, що виявляється в перенесенні знань і вмінь у нову ситуацію; пристосуванні відомих способів діяльності до нових умов; баченні проблем у професійній діяльності та шляхів їх вирішення, а також створенні нових власних способів розв'язання. З цією метою з основних педагогічних дисциплін розроблено і видано навчально-методичні посібники нового покоління з електронною складовою, зміст яких орієнтовано на творчий розвиток студентів.

Опираючись на структуру екстенсивно-кільцевої моделі особистості, обґрунтовано роль і місце сучасної лекції з педагогічних дисциплін у системі професійного становлення майбутнього вчителя як форми і методу навчання та здійснено аналіз її освітньо-розвивальних і виховних можливостей. У системі професійного становлення лекція передбачає реалізацію кількох цілей: орієнтація студентів на шлях професійного становлення, допомога в усвідомленні важливості цього процесу; присвоєння цінностей майбутньої професії; формування інструментальної основи професійної діяльності. На основі зазначених цілей формується зміст лекцій, який допомагає зорієнтуватись у базовому професійно-понятійному середовищі педагогічної професії, відчуті її привабливість і закласти таким чином фундамент загальнопедагогічної компетентності як результату професійного становлення.

Успішність розроблених інноваційних прийомів, спрямованих на забезпечення психологічної установки, розвиток педагогічного мислення, мобілізації свідомості та активізації пізнавальної діяльності студентів, доведена у процесі традиційних лекцій та використанні проблемних, бінарних, лекцій-презентацій, лекцій-дискусій, лекцій-брифінгів, лекцій у формі круглого столу, та ін. Посилюючи інтерес до змісту, вони сприяли спрямуванню пізнавального і освітньо-виховного потенціалу загальнопедагогічної підготовки на більш успішну реалізацію її завдань і давали поштовх до свідомої активної діяльності, спрямованої на професійне становлення на кожному з його етапів.

На професійно-орієнтувальному етапі практичні заняття з педагогічних дисциплін вперше включали майбутніх учителів у професійну практику, спрямовану на реалізацію особистісного потенціалу кожного студента. Пошук чинників, що підвищують результативність заняття в контексті професійного становлення, здійснювався в двох напрямках: впровадження

інноваційних та вдосконалення традиційних методів навчання. Виокремлено фактори, що забезпечують ефективність практичних занять: зв'язок теорії з практикою та з життям, побудова і композиційна оформленість заняття, урізноманітнення методів та прийомів навчання, діалог, особистісний фактор, використання мультимедійних засобів, нетрадиційний підхід до проведення першого практичного заняття.

З'ясовано, що формуванню всіх чотирьох компонентів системи професійного становлення, особливо гностичного та діяльнісного, сприяють різноманітні завдання: моделювання тестів різних видів; створення схем і таблиць, заповнення запропонованих викладачем таблиць відповідним змістом; формулювання тематичних проблемних запитань; моделювання варіантів розв'язання проблемних ситуацій з використанням тих чи інших педагогічних прийомів; виправлення помилок у запропонованих судженнях, розкриття сутності педагогічних метафор та афоризмів; комплексні завдання на узагальнення та систематизацію; аналіз відеофрагментів і художніх педагогічних фільмів у контексті теми заняття тощо.

У четвертому розділі **«Організаційно-педагогічні умови та їх технологічне забезпечення у професійному становленні майбутнього вчителя»** виокремлено і обґрунтовано організаційно-педагогічні умови, що підвищують результативність професійного становлення студентів процесі загальнопедагогічної підготовки.

Перша умова пов'язана з формуванням мотиваційної основи професійного становлення і приведенням цього процесу в дію шляхом налагодження суб'єкт-суб'єктної взаємодії в системі «викладач – студент». За результатами наукового пошуку з'ясовано, що суб'єкт-суб'єктні відносини передбачають наявність емоційно-психологічного простору, що забезпечує комфортне спілкування та створює умови для прояву емоційного благополуччя учасників взаємодії; ціннісно-нормативну єдність, котра веде до зближення викладача і студента та проявляється в демократичності їхніх дій у цілепокладанні, виборі шляхів реалізації поставлених цілей. Виявлено, що найбільш продуктивною в межах дослідження є діалогічна стратегія взаємодії, побудована на взаємному контакті, виникненню і зміцненню якого сприяє сукупність відповідних чинників: прихильність та доброзичливе ставлення до студентів; прагнення зрозуміти студентів (їхній внутрішній світ, інтереси, потреби, позицію, індивідуальні особливості); прояв уваги та турботи (допомога, педагогічна підтримка та педагогічний супровід майбутнього вчителя в процесі його професійного становлення); довіра та щирість у взаємостосунках і відсутність подвійних стандартів поведінки.

Другою умовою є формування когнітивного фундаменту професіоналізму на основі інтегрування теоретичної та практичної складових загальнопедагогічної підготовки, зокрема шляхом залучення студентів до аналізу педагогічних відеофрагментів, які, відображаючи реалії шкільного життя, переконують в необхідності та практичній цінності теоретичних знань і сприяють формуванню досвіду професійно-педагогічної діяльності. З цією метою розроблено 4 посібники, практична складова яких (електронний компонент) містить тематичні професійно-педагогічні відеоситуації, що

застосовуються під час занять, самостійної роботи, конкурсів педагогічної майстерності, екзаменів і державної атестації. Виявлено, що технологія їх використання ламає в студентів усталені стереотипи про професію педагога, висвітлюючи її привабливі сторони; наочно демонструє сучасні дієві способи педагогічної взаємодії з учнями, створюючи сприятливі умови для внутрішньо мотивованого вивчення педагогіки. З'ясовано, що відеофрагменти, впливаючи на мотиваційно-ціннісну сферу, сприяють переходу змісту педагогічних дисциплін у внутрішній план особистості, викликаючи післядію і стаючи керівництвом успішної самостійної практичної діяльності. Це забезпечує результативність інтегрування теоретичної і практичної складових загальнопедагогічної підготовки, а відтак і професійного становлення майбутнього вчителя в цілому.

Оскільки професійне становлення передбачає оволодіння досвідом пошуково-творчої діяльності, третя умова відображає збагачення творчого потенціалу майбутнього вчителя шляхом розв'язання проблемно-педагогічних ситуацій. Її технологічне забезпечення, зокрема, було пов'язано з використанням підготовленого в межах дослідження навчального посібника «100 складних ситуацій на уроках і поза уроками: шукаємо рішення» з пропонованими для аналізу та розв'язання різноманітними педагогічними ситуаціями: з готовими варіантами розв'язання, які потребують критичного осмислення та оцінки з огляду на відповідність чи невідповідність обставинам; із завданням спрогнозувати наслідки запропонованих варіантів і доповнити їх власними міркуваннями; ситуації, продовження яких (оптимальні варіанти розв'язання) подаються в кінці збірника, і студент звертається до них після власних спроб передбачити розвиток подій та порівнює свої прогнози з реальними рішеннями; незакінчені ситуації, що пропонують самостійно змодельовати власні варіанти подальшої поведінки; ситуації з конкретними завданнями до кожної, спрямованими на реалізацію творчого потенціалу студента; з конструюванням творчих моделей самопрезентації вчителя при першому знайомстві з учнями; ситуації, що поєднують кілька проблем і вимагають особливої уваги до змісту подій та ін. Таким чином, розв'язуючи їх, майбутній педагог поступово оволодіває досвідом творчої діяльності.

На основі узагальнення підходів поетапного аналізу проблемно-педагогічної ситуації розроблено власну технологію її розв'язання, за якою досягнення очікуваного результату передбачає осмислення і усвідомлення проблеми, цілепокладання, актуалізацію педагогічних знань як теоретичних позицій для розв'язання ситуації; вибір оптимального способу впливу на ситуацію; проектування зворотної реакції та подальшого розвитку подій; реалізацію оптимального способу впливу та його комунікативне забезпечення.

Професійне становлення майбутніх учителів не обмежується лише аудиторними заняттями, тому четверта умова віддзеркалює авторський досвід реалізації освітньо-виховних і розвивальних можливостей позанавчальної роботи з педагогічних дисциплін. Зокрема це конкурси педагогічної майстерності, під час яких студенти мають можливість

позиціонувати себе як педагога, презентувати свої творчі задуми та одержати професійну оцінку їх якості членами журі. Конкурсні завдання охоплюють головні аспекти професійної діяльності вчителя: майстерність організації навчальної діяльності, майстерність виховного впливу, майстерність володіння усним словом, майстерність розв'язання проблемної педагогічної ситуації, майстерність володіння собою. До виконання завдань певним чином залучається більшість студентів, оскільки міні-конкурси педмайстерності спочатку проводяться в усіх академічних групах.

Науково-педагогічний супровід становлення майбутнього вчителя базується на співтворчості викладачів і студентів. Цінним є моделювання і апробація індивідуальних творчих дидактичних та виховних проєктів, які готуються під керівництвом викладачів кафедри. Апробація проєктів, виступи з науковими повідомленнями з проблем удосконалення професійної майстерності сприяють творчій самореалізації, мотивують студентів до саморозвитку, розвивають творчі здібності та педагогічне мислення, включають в активний самостійний педагогічний пошук.

Виявлено і зреалізовано розвивальні можливості студентського театру «Педагог» у системі професійно-особистісного становлення майбутнього вчителя, робота якого зосереджена на постановці вистав, композицій, створенні мотиваційних відеороликів про визначних педагогів та інсценізації фрагментів їх педагогічної спадщини (спектакль про польського педагога Януша Корчака «Як любити дітей», «Секрети педагогіки А. Макаренка», «Таємниці педагогіки Г. Песталоцці тощо»). З'ясовано, що залучення студентів до такої діяльності сприяє розкриттю їхніх потенційних можливостей, формує комунікативні вміння, розвиває творчі здібності, педагогічну майстерність та особистісні якості, сприяє набуттю досвіду, який може бути використаний в організації театральної діяльності учнів.

Отже, використання освітньо-виховного потенціалу позааудиторної роботи, різноманітність її форм, спрямованих на співтворчість студентів з викладачами, у комплексі з реалізацією інших організаційно-педагогічних умов та їх технологічного забезпечення сприяє системному характеру професійного становлення майбутнього вчителя.

Обґрунтовано, що становлення майбутнього вчителя буде успішним, коли супроводжуватиметься професійно-особистісним самовдосконаленням, завдяки якому особистість стає активним суб'єктом свого творення, тому питання особистісно-професійного самовиховання студентів є однією з умов розробленої системи. Вивчення педагогічних дисциплін має дати поштовх до активно-перетворюючої діяльності, що починається з самооцінки, постановки чітких цілей та складання програми професійного самовдосконалення. З'ясовано, що продуктивними шляхами та засобами реалізації цієї умови є: знайомство з творчістю відомих педагогів, з новинками педагогічної літератури, сучасними інтернет-ресурсами, зустрічі з вчителями, вивчення педагогічного досвіду з метою пошуку власного ідеалу вчителя; аналіз програм самовиховання видатних педагогів, діячів науки і культури; вироблення власного кодексу принципів і правил, які визначають успішність цього процесу; індивідуальне проєктування (план-мінімум «Крок

уперед» з обов'язковим аналізом виконаного і план-максимум «Перспективні кроки»); психолого-педагогічне діагностування, що дозволяє студенту дізнаватися про власну ресурсну базу і спрямувати її на результат; оволодіння методами та прийомами самовиховання (саморегуляція, самопереконавання, самонаказ, самохвалення, самоконтроль, самозаохочення, самокритика тощо). Результати дослідження свідчать, що завдяки самовихованню майбутній педагог зможе визначити свій власний шлях професійного вдосконалення, поступово здійснюючи перехід на більш високий його рівень.

Зміст п'ятого розділу «**Експериментальна перевірка ефективності системи професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки**» містить опис діагностично-критеріального інструментарію дослідно-експериментальної роботи, інформацію про організацію та методику педагогічного експерименту з перевірки ефективності системи професійного становлення майбутнього вчителя у процесі загальнопедагогічної підготовки. В ньому описано етапи проведення експерименту, кількісний і якісний аналіз ефективності розробленого науково-методичного забезпечення, інтерпретовано результати статистичного аналізу одержаних даних, визначено ефективність експериментальної технології.

Проведення констатувального зрізу стану професійного становлення майбутніх учителів у процесі загальнопедагогічної підготовки дало змогу з'ясувати питання про однорідність контрольної й експериментальної груп і можливості їх використання у формувальному етапі експерименту. Опрацювання результатів за допомогою статистичних методів дослідження підтвердило відсутність відмінностей щодо рівнів професійного становлення в студентів ЕГ та КГ (на початку дослідження).

У результаті узагальнення одержаних результатів з'ясовано, що за час навчання в педагогічному університеті значна частина студентів не усвідомлює особистісного сенсу та значущості професійного становлення і не зорієнтована на цей процес, оскільки на тлі загального позитивного ставлення до професії вчителя в багатьох респондентів відсутній належний рівень науково-теоретичних і науково-практичних знань та досвіду щодо професійного становлення, бракує внутрішньої мотивації, умінь проектувати цей процес і спрямовувати власну діяльність на забезпечення його ефективності, рефлексивної самооцінки власних здібностей; здатності до вольового і комунікативного самоконтролю та емоційно-вольової саморегуляції, що значно утруднює його реалізацію на практиці.

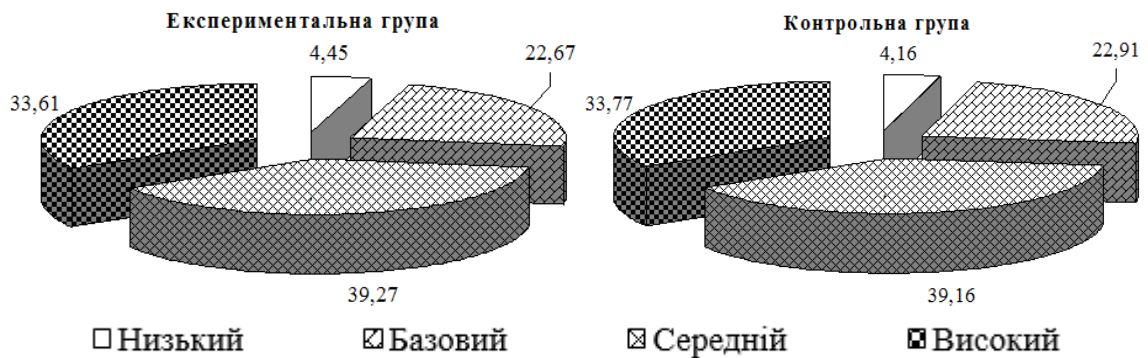
Цим обумовлена необхідність упровадження комплексу заходів щодо поліпшення професійного становлення майбутніх учителів у процесі загальнопедагогічної підготовки.

Проведена в межах дослідження експериментальна робота свідчить, що більшість студентів педагогічного університету має на початковому етапі навчання низький (початковий) та базовий (репродуктивний) рівні професійного становлення і ці показники впродовж навчання мало змінюються. Аналіз динаміки професійного становлення майбутнього

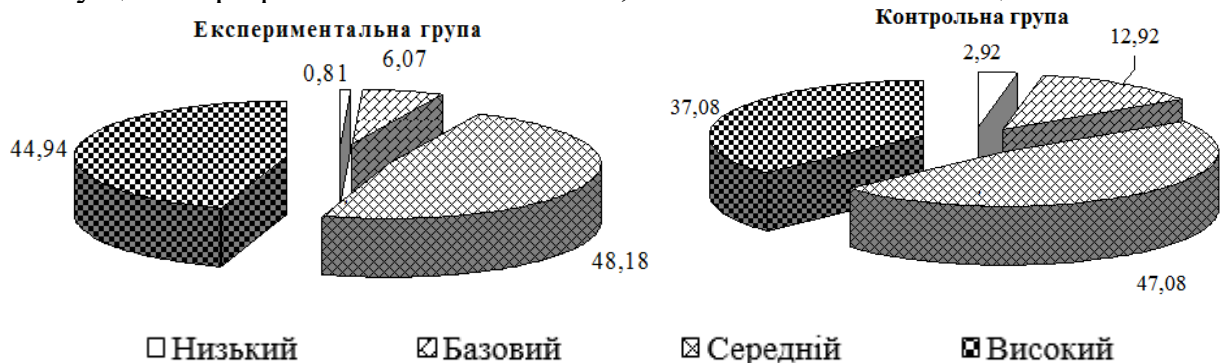
вчителя засвідчив, що впродовж чотирьох років навчання у педагогічному університеті у студентів КГ практично не відбулося змін, або відбулися незначні зміни, а за окремими показниками рівень загальнопедагогічної компетентності навіть дещо знижується.

Загальний рівень професійного становлення майбутнього вчителя у процесі загальнопедагогічної підготовки за визначеними компонентами та відповідними критеріями до них подано у вигляді діаграм та гістограм (рис. 2-4).

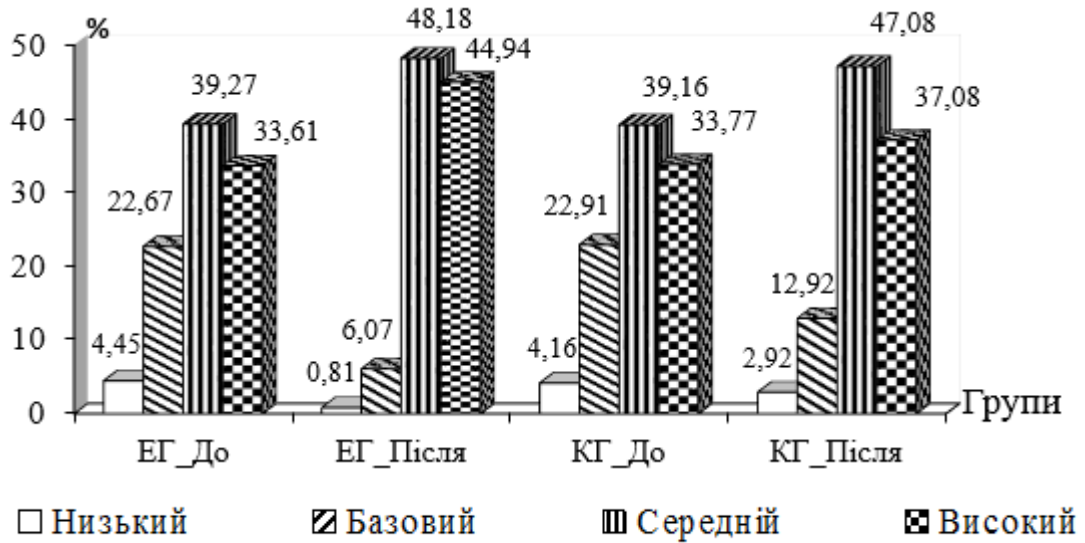

Рис. 2. Діаграми рівнів професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки у вибраних групах на констатувальному етапі педагогічного експерименту (в %)

Мета дослідження полягає в перевірці загальної та часткових гіпотез, що відображають сутність авторського інноваційного підходу до організації професійного становлення студентів в процесі загальнопедагогічної підготовки. Так, необхідно практично підтвердити, що реалізація в освітньому процесі ЗВО розробленої системи професійного становлення майбутнього вчителя, котра ґрунтується на сучасних освітніх парадигмах і концепціях, включає відповідні організаційно-педагогічні умови та структурно-функціональну модель професійного становлення на основі загальнопедагогічної підготовки, сприяє особистісно-професійному зростанню студентів, ціннісному усвідомленню особистісного сенсу і значущості професійного становлення, забезпеченню мотиваційної основи

Рис. 3. Діаграми рівнів сформованості загальнопедагогічної компетентності після впровадження системи професійного становлення майбутнього вчителя в освітньо-виховному середовищі педагогічного університету

Рис. 4. Динаміка рівнів сформованості загальнопедагогічної компетентності майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки

особистості майбутнього вчителя, розвитку гностичної та діяльнісної складових загальнопедагогічної компетентності, збагаченню творчого потенціалу, стимулює до особистісно-професійного самовдосконалення.

Порівняння рівнів професійного становлення майбутніх педагогів у процесі загальнопедагогічної підготовки до та після експерименту показало: якщо в ЕГ до експерименту було 4,45 % студентів з низьким рівнем загально педагогічної компетентності, то після експерименту їхня кількість зменшилася до 0,81 %; з базовим рівнем було 22,67 %, після експерименту їхня кількість суттєво зменшилася до 6,07 %. З середнім рівнем було 39,27 %, стало 48,18 %. Високий рівень був притаманний 33,61 % респондентів, а після експерименту – 44,94 %.

У групі ЕГ суттєво відрізняються показники низького та базового рівнів результатів констатувального етапу експерименту (разом було 27,12 %) від результатів формульовального етапу (разом стало (6,88 %). Отже, якість сформованості загальнопедагогічної компетентності як результату професійного становлення студентів в процесі загальнопедагогічної підготовки зросла на 20,24 %, а в КГ ця різниця складає лише 6,23 %, що свідчить на користь запропонованої системи професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки у педагогічних університетах.

Для доведення, що одержані результати не є випадковими, а відмінність між ними суттєва проведено розрахунок емпіричного значення коефіцієнта λ , критерію Колмогорова-Смирнова (табл. 1).

Таблиця 1

Розрахунки значення критерію Колмогорова-Смирнова за результатами загального рівня сформованості загальнопедагогічної компетентності майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки

	Узагальнювальний етап педагогічного експерименту
--	--

	КГ(240 студентів)		ЕГ (247 студентів)		Максимальна різниця $\left \frac{n_{in}}{n} - \frac{m_{in}}{m} \right = d_{max}$
	Відносна частота	Накопичені частоти	Відносна частота	Накопичені частоти	
	n_i/n	$n_{нак}/n$	m_i/m	$m_{нак}/m$	
Високий	0,3740	1,0000	0,4454	1,0000	0,0000
Базовий	0,4740	0,6260	0,4858	0,5646	0,0614
Середній	0,1354	0,1520	0,0638	0,0688	0,0832
Низький	0,0166	0,0166	0,005	0,005	0,0116
Σ	100		100		

$$\lambda = d_{max} \sqrt{\frac{n_1 \cdot n_2}{n_1 + n_2}} = 0,0832 \sqrt{\frac{240 \cdot 247}{240 + 247}} = 0,9152$$

Критерій Колмогорова - Смирнова використовуємо на рівні значущості $\alpha = 0,05$, тобто з достовірністю результатів 95%. $\lambda_{кр.}(0,05) = 0,06162$

Отже, $\lambda_{кр} < \lambda$ на рівні достовірності 95% гіпотеза H_0 - групи за досліджуваною ознакою відрізняються несуттєво відхиляється, приймається гіпотеза H_1 - групи за досліджуваною ознакою відрізняються суттєво, що не можна пояснити випадковістю.

Статистичний аналіз одержаних кількісних даних педагогічного експерименту з достовірністю 95% підтвердив ефективність запропонованої системи професійного становлення майбутнього вчителя в педагогічному університеті і дає підстави стверджувати, що під час експерименту відбулися системні зміни в освітньому процесі, підвищився рівень професійного становлення.

Таким чином, результатом професійного становлення майбутнього вчителя є цілісне, відносно стійке особистісне утворення, що містить комплекс взаємопов'язаних мотиваційно-ціннісних, інтелектуально-пізнавальних, діяльнісно-комунікативних, рефлексивно-оцінних детермінант професійного зростання студентів, які забезпечують його результативність.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичне обґрунтування та практичне впровадження системи професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки. Результати дослідження свідчать про досягнення його мети та розв'язання поставлених завдань, що стало підґрунтям для формулювання наступних висновків.

1. Визначено теоретико-методологічні засади професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки, здійснено феноменологічний аналіз основних понять. Інтеграційною основою в дослідженні стали загальнонаукові підходи: системний,

діяльнісний, особистісний, культурологічний, аксіологічний, акмеологічний, полісуб'єктний, компетентнісний, синергетичний, інтегративний тощо. Для з'ясування особливостей становлення особистості здійснено аналіз психологічних підходів: психодинамічного (З. Фрейд), соціально-психологічного (А. Петровський), аналітичного (К. Юнг), соціокультурного (К. Хорні), диспозиційного (Г. Олпорт), біхевіористичного (Б. Скіннер), когнітивного (Дж. Келлі), феноменологічного (К. Роджерс),

За результатами аналізу ключових понять дослідження доведено, що професійне становлення вчителя – це, насамперед, формування його як особистості, як індивідуальності і лише потім як умілого працівника, який володіє спеціальними вміннями в даній галузі діяльності. Важливими умовами оптимізації потенційних можливостей становлення особистості майбутнього педагога є її активність, мотивація і спрямованість на педагогічну діяльність, виникнення до неї глибоких і стійких інтересів.

2. Результатом професійного становлення майбутнього вчителя визначено загальнопедагогічну компетентність як базову характеристику фахівця, єдність його теоретичної і практичної готовності до здійснення навчальної та виховної діяльності; складну, багаторівневу, стійку особистісну структуру, що формується внаслідок інтеграції теоретичних знань, практичних умінь, досвіду, розвитку загальнопедагогічних здібностей та значущих для вчителя особистісних якостей, гармонійне поєднання яких становить результат професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки. Її якість визначається прагненням до безперервної самоосвіти та самовдосконалення, творчим ставленням до професійної діяльності. Доведено, що вчитель, який у процесі професійного становлення має високий рівень сформованості загальнопедагогічної компетентності, успішно реалізує мету та завдання освітнього процесу, мотивований до педагогічної діяльності, досягає бажаних результатів у розвитку особистості учнів, чітко усвідомлює перспективу свого професійного розвитку, відкритий для постійного професійного зростання, збагачує і розвиває професійний досвід завдяки особистому творчому внеску, соціально активний та відданий професії.

3. На основі аналізу змістових характеристик виокремлених складових загальнопедагогічної компетентності визначено чотири критерії її сформованості (мотиваційно-ціннісний, інтелектуально-пізнавальний, діяльнісно-комунікативний, рефлексивно-оцінний) та чотири рівні професійного становлення майбутнього вчителя: початковий (низький), репродуктивний (базовий), реконструктивний (середній), творчий (високий).

На репродуктивному рівні студент є лише споживачем напрацьованого іншими досвіду, що копіює відомі зразки освітньої діяльності, однак цей рівень є базовим, оскільки засвоєння досвіду – фундамент подальшого професійного становлення. На реконструктивному рівні засвоєний досвід може бути використаний у звичних, типових ситуаціях, пов'язаних з професійною діяльністю. Творчий рівень передбачає творчу активність і спрямованість на опанування передових технологій професійної діяльності. Його змістовними ознаками є ефективне застосування професійно-

особистісного досвіду в нових умовах; оригінальність способів вирішення педагогічних ситуацій; наявність власної позиції щодо оцінки передового педагогічного досвіду; здатність до імпровізації.

4. Обґрунтовано концепцію професійного становлення майбутніх учителів у процесі загальнопедагогічної підготовки, взаємопов'язані концепти якої покладені в основу реалізації провідної ідеї та розв'язання завдань дослідження. Методологічний концепт включає фундаментальні положення філософії, психології, педагогіки; теорії систем та педагогічних систем; враховує соціальні, культурно-освітні, історичні закономірності розвитку суспільства; ґрунтується на фундаментальних наукових підходах. Теоретичний концепт визначає систему вихідних параметрів, котрі розкривають розуміння сутності особистісно-професійного становлення майбутнього вчителя як процесу розвитку інтегративної характеристики особистості – загальнопедагогічної компетентності, що поєднує знання, вміння, навички, педагогічні здібності, духовну, соціальну, психологічну, мотиваційну зрілість та сформованість самості особистості. Технологічний концепт передбачає визначення компонентів, критеріїв і рівнів сформованості загальнопедагогічної компетентності як узагальненого результату професійного становлення студентів педагогічного університету.

5. Розроблено та експериментально перевірено систему професійного становлення майбутніх вчителів у педагогічному університеті, що забезпечує цілісне бачення цього процесу, сприяє переходу до конкретного плану дій щодо його проектування і реалізації на практиці, створює можливості для активного втручання в процес професійного становлення з метою його корекції. Базовим компонентом професійного становлення в процесі загальнопедагогічної підготовки є система знань і умінь як способу пізнання і розв'язання професійно-педагогічних проблем, логіка дослідження потребувала детального аналізу їх змісту, структури та шляхів формування під час лекційних і практичних занять з педагогічних дисциплін.

6. Визначено та обґрунтовано організаційно-педагогічні умови ефективності професійного становлення майбутнього вчителя. Перша умова пов'язана з необхідністю задіяти мотиваційні ресурси студента та сприяти його подальшому мотиваційному самовизначенню шляхом організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Провідна роль у цьому, особливо на початковому етапі професійного становлення, належить викладачу, який є головним суб'єктом взаємодії, наставником, функція якого полягає в педагогічній підтримці студентів. Друга умова – інтегрування теоретичної та практичної складових загальнопедагогічної підготовки шляхом залучення студентів до аналізу педагогічних відеофрагментів, спроможних «оживити» теорію і забезпечити відчуття її важливості для професійного становлення. Її реалізація пов'язана з відбором відеофрагментів, які містять певні педагогічні явища, та їх «вписування» в зміст занять. Аналіз відеофрагментів сприяє миттєвому включенню теоретичних знань у роботу, забезпечуючи їх якість та гнучкість; надає можливість проілюструвати певні теоретичні положення, ознайомити з живими зразками організації освітнього процесу та кращим педагогічним досвідом; розвиває критичне мислення; спонукає до

самооцінки та самоаналізу. Збагачення творчого потенціалу майбутнього педагога шляхом систематичного використання різноманітних проблемно-педагогічних ситуацій, які не передбачають готових схем вирішення, – третя організаційно-педагогічна умова професійного становлення. Розвиваючи творчі здібності та педагогічне мислення, проблемні ситуації одночасно підсилюють і зміцнюють мотивацію, забезпечують практичне застосування педагогічної теорії, виступають засобом професійного самовиховання, формують рефлексивні вміння. Їх використання найкраще стимулює творчу активність студентів, забезпечуючи продуктивну взаємодію майбутнього вчителя з освітнім середовищем.

Четвертою умовою професійне становлення майбутнього вчителя є реалізація освітньо-виховних можливостей позанавчальної роботи, зокрема педагогічного театру і щорічних конкурсів педагогічної майстерності, що мають потужний мотиваційний, пізнавальний, виховний та стимулюючий потенціал і проводиться за розробленою авторською методикою, котра постійно оновлюється і модернізується. Конкурсні завдання, охоплюють головні напрями професійної діяльності вчителя, до їх виконання залучається більшість студентів, оскільки міні-конкурси спочатку проводяться в усіх академічних групах.

Оскільки професійне становлення майбутнього вчителя не може стати завершеним процесом і досягти високого рівня без здатності студента свідомо та активно керувати своїми діями та поведінкою, задіюючи внутрішні механізми свого розвитку, п'ятою умовою його успішності є професійне самовиховання, що одночасно спрямоване на формування всіх складових компонентів загальнопедагогічної компетентності.

7. Моделювання системи професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки спрямовувалось на вибір оптимального варіанту її майбутнього еталонного стану з метою забезпечення високого ступеня становлення педагога як професіонала, його руху до найвищого рівня професіоналізму. В моделі знайшли своє відображення мета та завдання професійного становлення; методологічні основи побудови освітнього процесу у ЗВО, що забезпечують його спрямованість на формування загальнопедагогічної компетентності; зміст загальнопедагогічної підготовки та принципи, що визначають ефективність досліджуваного процесу; структура загальнопедагогічної компетентності з її мотиваційною, гностичною, діяльнісною та рефлексивною складовими; сукупність взаємопов'язаних засобів, методів і прийомів, необхідних для організованого і цілеспрямованого зовнішнього впливу на мотиваційно-ціннісну, вольову і поведінкову сфери особистості студента з метою подальшого професійного самовдосконалення; організаційно-педагогічні умови, що забезпечують результативність професійного становлення майбутнього вчителя; етапи професійного становлення (професійно-орієнтувальний, процесуально-діяльнісний, рефлексивно-коригувальний); діагностична складова, що містить критерії, показники загальнопедагогічної компетентності та рівні їх сформованості.

8. Реалізацією конкретного педагогічного задуму стала розроблена технологія становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки, в основі якої лежать детерміновані цільовими настановами відповідні методологічні підходи; комплекс взаємопов'язаних і взаємообумовлених педагогічних впливів, дій, операцій, спрямованих на конкретний очікуваний результат – забезпечення якісного професійного становлення студентів. Технологія передбачає суб'єкт-суб'єктну взаємодію, педагогічну підтримку, спрямовані на включення студента в активну діяльність, що забезпечує успішність професійного становлення шляхом зміцнення мотиваційної основи його особистості, ціннісного ставлення до знань, формування міцного когнітивного фундаменту та безперервного професійного самовдосконалення з урахуванням принципів цілеспрямованості, послідовності і наступності його фаз, професійної самосвідомості, самоорганізації індивідуальних траєкторій руху до вершин професіоналізму, перспективності, практичної спрямованості, творчої активності, самостійності.

Елементи педагогічної технології розраховані на їх відтворення, застосування, адаптацію до змінюваних умов, подальше вдосконалення та розвиток будь-яким викладачем, що здійснює загальнопедагогічну підготовку, а їх комплексне використання гарантує досягнення запланованих результатів. Органічною частиною педагогічної технології є діагностичні процедури, котрі містять критерії, показники та інструментарій вимірювання загальнопедагогічної компетентності як результату професійного становлення. Етапи технологічного процесу професійного становлення (професійно-орієнтувальний, процесуально-діяльнісний, рефлексивно-коригувальний) відповідають його стадіям, узгоджуються з організаційно-педагогічними умовами й передбачають наступність і взаємозумовленість формування компонентів загальнопедагогічної компетентності. У технології домінують методи та форми, орієнтовані на позиціонування студентів як суб'єктів навчання та особистісно-професійного самовдосконалення (проблемні завдання; аналіз професійно-педагогічних відеофрагментів, розв'язання педагогічних ситуацій, моделювання індивідуальних творчих проектів, конкурси педагогічної майстерності тощо), що в поєднанні з сучасними ІКТ дають змогу розвивати всі компоненти становлення професіонала.

Впровадження технології професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки з її відповідним методичним забезпеченням в освітній процес педагогічних університетів довело її доцільність. Аналіз виявленої під час формувального експерименту динаміки професійного становлення студентів експериментальної та контрольної груп засвідчує ефективність розробленої технології.

Отже, методологія дослідження є правильною, мети досягнуто, поставлені завдання виконано, гіпотезу підтверджено.

Проведене дослідження, звісно, не вичерпує всіх аспектів проблеми професійного становлення майбутніх учителів у ЗВО в процесі загальнопедагогічної підготовки. Наукові пошуки шляхів удосконалення

професійно педагогічної освіти потребують посиленої уваги до використання освітньо-розвивального потенціалу не лише дисциплін педагогічного циклу, а й усіх видів педагогічних практик. Подальшого вивчення та наукового обґрунтування потребують: розроблення механізмів професійного становлення та системи його моніторингу; організація психолого-педагогічного супроводу підготовки майбутніх учителів до професійного становлення та науково-методичного супроводу впровадження системи професійного становлення в освіту.

**Список друкованих праць, в яких опубліковано основні наукові
результати дослідження
Одноосібні монографії**

1. Каплінський В. В. Професійне становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки: теорія і практика: монографія. Вінниця: «Твори», 2018. 492 с.

2. Каплінський В. В. Загальнопедагогічна компетентність учителя: особливості, складники, шляхи формування: монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 154 с.

Статті у наукових фахових виданнях України

3. Каплінський В. В. Аналіз природних виховних ситуацій як метод підготовки та перепідготовки класних керівників. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія.* 2010. Вип. 33. С. 248–254.

4. Каплінський В. В. Використання відеоситуацій у процесі вивчення педагогіки. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія.* 2002. Вип. 7. С. 142 – 146.

5. Каплінський В. В. Використання гальмівних прийомів виховного впливу у процесі розв'язання педагогічних ситуацій. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія.* 2004. Вип. 9. С. 104–109.

6. Каплінський В. В. Забезпечення ціннісного ставлення майбутнього вчителя до когнітивного компоненту системи його професійного становлення. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми:* зб. наук. праць. 2018. Вип. 50. С. 71 – 75.

7. Каплінський В. В. Застосування інноваційних педагогічних технологій при викладанні дисциплін педагогічного циклу. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія.* 2014. Вип. 41. С. 32 – 38.

8. Каплінський В. В. Здібності як внутрішні умови формування професійних умінь педагога. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія.* 2010. Вип. 32. С. 330 – 336.

9. Каплінський В. В. Інтегрування теоретичної та практичної складових професійного становлення майбутніх учителів шляхом їх залучення до аналізу відеофрагментів. *Проблеми освіти: зб. наук. праць / Інститут модернізації змісту освіти МОН України.* 2018. Вип. 88. С. 204 – 213.

10. Каплінський В. В., Акімова О. В., Асаулюк І. О. Конкурс педагогічної майстерності як засіб визначення рівня загальнопедагогічної компетентності майбутніх учителів. *Педагогічні науки*. 2017. Вип. 2(88). Житомир: Вид-во Євенок О. О. С.135 – 140.

11. Каплінський В. В., Кошопал Т. М. Конкурс педагогічної майстерності як засіб професійної підготовки вчителів. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія*. 2012. Вип. 36. С. 191 – 198.

12. Каплінський В. В. Критерії відбору педагогічних ситуацій для лабораторних та практичних занять з дисциплін педагогічного циклу. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія*. 2001. Вип. 4. С. 50 – 53.

13. Каплінський В. В. Лекція у вищому навчальному закладі: за і проти. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія*. 2015. Вип. 43. С. 52 – 60.

14. Каплинский В. В., Лазаренко Н. І. Методика проведення практичних занять у вищій школі як важлива умова формування методичної компетентності студентів. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія*. 2017. Вип. 49. С. 59 – 66.

15. Каплінський В. В. Натяк як прийом підсилення методів виховання. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія*. 2005. Вип. 16. С. 146 – 151.

16. Каплінський В. В., Лазаренко Н. І. Наукова лабораторія педагогічної майстерності викладача вищого навчального закладу як школа формування професійної компетентності. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія*. 2016. Вип. 48. С. 13 – 19.

17. Каплінський В. В. Основні структурні компоненти змісту освіти в контексті формування загальнопедагогічної компетентності сучасного педагога. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія*. 2016. Вип. 44. С. 49– 55.

18. Каплінський В. В. Педагогічні умови забезпечення ефективності практичних занять з педагогіки у вищій школі як важливої форми формування загальнопедагогічної компетентності сучасного вчителя. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. праць*. 2016. Вип. 46. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер». С. 197 – 201.

19. Каплінський В. В. Післядія як показник ефективності навчально-виховного процесу. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія*. 2009. Вип. 28. С. 99 – 108.

20. Каплінський В. В. Проблеми та практичний досвід формування моральної культури особистості. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія*. 2013. Вип. 40. С. 111 – 117.

21. Каплінський В. В. Реалізація виховного потенціалу змісту педагогічних дисциплін. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія*. 2004. Вип. 10. С. 131 – 135.

22. Каплінський В. В. Реалізація виховного потенціалу лекцій та практичних занять з організації самовиховання. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія*. 2011. Вип. 35. С. 116 – 123.

23. Каплінський В. В. Різновиди педагогічних ситуацій та їх використання на заняттях з педагогіки. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія*. 2002. Вип. 6. Ч. 2. С. 177 – 180.

24. Каплинский В. В. Роль ситуативного метода в формировании коммуникативной составляющей системы профессионального становления будущего учителя. *Педагогичні науки: зб. наук. праць*. 2017. Вип. LXXVIII. Том 2. Херсон. С. 136 – 142.

25. Каплінський В. В., Хорунжевський Л. Є. Специфіка комунікативних умінь як інструменту виховного впливу. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія*. 2011. Вип. 34. С. 64 – 68.

26. Каплінський В. В. Теоретичний аналіз понять «знання», «навички», «вміння» у контексті професійної підготовки. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія*. 2010. Вип. 31. С. 288 – 295.

27. Каплінський В. В. Теоретичні засади класифікації комунікативних умінь педагога. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія*. 2014. Вип. 42. С. 28 – 33.

28. Каплинский В. В. Характеристика потенциала педагогических ситуаций в контексте формирования коммуникативных компетенций педагога. *Педагогичні науки: зб. наук. праць*. 2016. Вип. LXXIV. Херсон. С. 39 – 45.

29. Каплінський В. В. Якість підручників і посібників як важливий чинник професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія*. 2018. Вип. 53. С. 100 – 107.

Статті та розділи в монографіях наукових зарубіжних видань

30. Kaplinsky V.V., Lazarenko N.I. Cognitive component of the professional formation of the future teacher in the process of general pedagogical training. *European vector of contemporary psychology, pedagogy and social science: the experience of Ukraine and the republic of Poland*. 2018. P.124 – 142.

31. Kaplinsky V.V. Ensuring the motivational basis for the professional formation of the future teacher by organizing the subjective interaction of the teacher and a student. *Sustainable education as a way of bringing people together – multiple stories from Europe and about Europe*: R. Kucha, V. Haluziak, A. Vychrushch. Łódź: Wydawnictwo Społecznej Akademii Nauk, 2018. 428 p.

32. Kaplinsky V. V. Fulfillment of educational potential of the lecture in higher educational institutions in the context of professional development of the personality of a future teacher. *Development and modernization of pedagogical*

and psychological sciences: Experience of Poland and prospects of Ukraine collective monograph. Lublin, 2017. P. 201 – 219.

33. **Kaplinskiy V.V.**, Glazunova T. W. How to provide efficiency of self-educat. *The secientific method*. 2017. №4 (4). Warszawa (Poland). P. 37 – 41.

34. Kaplinskiy Vasily. Structural Analysis of Pedagogical Communication in the Context of the Formation of the Communicative Component of the System of Professional Formation of the Future Teacher. *Dyskursy o kulturze*. Łódź, 2017. P. 119 – 131.

35. Vasyl Kaplinskiy. The communicative component`s description of a future teacher`s development system. *European humanitie studies: State and Society*. 2017.4 (II). P. 131 – 142.

Розділи у вітчизняних колективних монографіях

36. Каплінський В. В. Підвищення якості виховної діяльності як важливої складової професійного становлення вчителя фізичної культури (з досвіду роботи). *Університет – школа: співпраця в умовах євроінтеграції: монографія* / Акімова О. В. та ін. Вінниця: «Твори». 2019. С. 193 – 216.

37. Каплінський В. В. Діагностичний супровід професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки. *Професійне становлення особистості майбутнього вчителя: монографія* / Акімова О. В., Галузяк В. М. та ін. Вінниця: «Твори», 2018. С. 149 – 156.

38. Каплінський В. В. Роль і місце практичних занять у системі професійного становлення майбутнього вчителя в процесі його загальнопедагогічної підготовки. *Теоретико-методичні засади формування загальнопедагогічної компетентності сучасного вчителя в контексті становлення європейського простору вищої освіти: монографія* / Акімова О. В., Галузяк В. М. та ін. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. С. 228 – 246.

39. Каплінський В. В. Формування комунікативних умінь як важливої складової професіоналізму майбутнього вчителя. *Розвиток професійно важливих якостей у майбутніх учителів: монографія* / Акімова О. В. та ін. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. С. 90 – 108.

40. Каплінський В. В. Сутність та значення загальнопедагогічної компетентності в структурі професійної готовності вчителя. *Формування загальнопедагогічної компетентності майбутніх учителів: монографія* / Акімова О. В. та ін. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. С. 6 – 40.

41. Каплінський В. В. Формування методичної компетентності та педагогічної майстерності майбутнього вчителя. *Теорія і практика професійної майстерності в умовах ціложиттєвого навчання: монографія* / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во «Рута», 2016. С. 300 – 315.

42. Каплінський В. В. Авторська модель конкурсу педагогічної майстерності як засобу професійної підготовки майбутніх учителів. *Авторські педагогічні технології в освітньо-виховному середовищі вищої школи: монографія* / Акімова О. В. та ін. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. С. 71 – 82.

43. Каплінський В. В. Педагогічні ситуації як засіб формування комунікативних умінь у процесі вивчення педагогіки. *Особистісно-*

професійний розвиток майбутнього вчителя: монографія / Акімова О. В. та ін. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. С. 158 – 190.

Навчальні посібники

44. Каплінський В. В. Загальнопедагогічна підготовка до курсового та комплексного державного екзамену (осв.-квал. рівень «бакалавр»). Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 104 с.

45. Каплінський В. Методика викладання у вищій школі: навчальний посібник. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 222 с.

46. **Каплінський В. В.**, Асаулюк І. О. Основи виховної діяльності вчителя фізичної культури: навчальний посібник. Вінниця: ПП «ТД «Єдельвейс і К», 2014. 294 с.

47. Каплінський В. В. 100 складних ситуацій на уроках та поза уроками: шукаємо рішення: навчальний посібник для майбутніх учителів. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 80 с.

Методичні рекомендації

48. Акімова О. В., **Каплінський В. В.**, Хамська Н. Б. Методичні рекомендації до комплексного екзамену для студентів спеціальності «Педагогіка вищої школи» освітньо-кваліфікаційного рівня магістра. Вінниця: ТОВ «Фірма «Планер», 2015. 49 с.

49. Каплінський В. В. Навчально-методичні матеріали до державного екзамену з педагогіки (осв.-кваліф. рівень «бакалавр»). Вінниця, 2010. 86 с.

50. Каплінський В. В. Навчально-методичні матеріали до державного кваліфікац. екзамену (осв.-кваліф. рівень «спеціаліст»). Вінниця, 2010. 70 с.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

51. Каплінський В. В. Авторська технологія реалізації освітнього потенціалу відеоситуацій в процесі загальнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя. *Особистісно-професійний розвиток майбутнього вчителя*: матеріали всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. С. 55 – 58.

52. Каплинский В. В. Анализ и решение проблемных педагогических ситуаций в деятельности методических объединений учителей. *В мире научных открытий*: материалы VII междунар. научн-практ. конференц. Таганрог: «Перо», 2013. С.125 – 127.

53. Каплінський В. В. Виховна компетентність викладача вищої школи як важлива складова його професіоналізму. *Професійна компетентність педагога в умовах оновлення змісту освіти та вимог ринку праці*: зб. мат. наук.- практ. конф. Вінниця, 2017. С. 55 – 57.

54. Каплинский В. В. Воспитательное воздействие в системе общепедагогической подготовки будущего педагога: как обеспечить его успешность. *Zbornik prispevkov z medzinarodnej Presovevedeckej konferencie konanej dria 18. Maja 2018 na Katadre andragogaky, Fakulta humanitnych a prirodych vied Presovskej university v Presove*. URL. P. 59 – 71.

55. Каплінський В. В. Вплив на емоційно-ціннісну сферу особистості майбутнього вчителя в процесі вивчення педагогіки. *Виховання молоді на принципах християнської моралі*: мат. регіон. наук. конференц. 16 лютого 2012 р. Вінниця, 2012. С. 24 – 27.

56. **Каплінський В. В.**, Главацький О. Вплив педагогічних дисциплін на формування особистості майбутнього вчителя фізичної культури. *Фізична культура, спорт та фізична реабілітація в сучасному суспільстві*: зб. наук. праць. Вінниця, 2008. С. 33 – 35.

57. Каплінський В. В. Доцільність навчальної дисципліни «Основи виховної діяльності вчителя фізичної культури» при підготовці спеціаліста з фізичного виховання. *Zbiór raportów naukowych Nauka w świecie współczesnym*. Iodź: «Diamond trading four», 2013. С. 25 – 30.

58. **Каплинский В. В.**, Филоненко Л. В. Изучение влияния педагогических дисциплин на формирование коммуникативных умений будущих педагогов. *Семья в современном мире*: зб. научн. труд. М.: изд. «Перо», 2013. С. 78 – 80.

59. Каплинский В. В. Коммуникативный компонент педагогической деятельности: роль, место, характеристика. *Научная дискуссия: вопросы педагогики и психологии*: сб. 10 междунар. научн.-практ. конф. Москва: изд. «Междунар. университет науки и образования», 2013. С. 154 – 164.

60. **Каплінський В. В.**, Лазаренко Н. І. Орієнтація вищого навчального закладу на забезпечення якості освіти. *Психологія і педагогіка на сучасному етапі розвитку наук: актуальні питання теорії і практики*: зб наук. робіт. Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2016. С. 111 – 114.

61. Каплинский В. В. Отбор и анализ педагогических ситуаций в процессе профессиональной подготовки учителя в высшей школе. *Inovativny v ýskum v oblasti Vzdelávania a sociálnej práce*. Sládkovičovo, 2017. S. 124 – 127.

62. Каплинский В. В. Педагогические ситуации как средство развития умственных способностей будущих учителей и воспитательного воздействия на учащихся. *Педагогика и психология: тренд, проблемы, актуальные задачи*: сб. научн. ст. Междун. науч.-практ. конф. Краснодар, 2013. С.62 – 69.

63. Каплинский В. В. Педагогічний супровід професійного самовдосконалення та особистісної самореалізації майбутнього педагога. *Сучасна система освіти та виховання: досвід минулого – погляд у майбутнє*: матер. наук.-практ. конф. К.: ГО «Київська наукова організація педагогіки і психології», 2017. С. 85 – 87.

64. Каплінський В. В. Реалізація освітньо-виховних можливостей педагогічних дисциплін в контексті професійно-особистісного становлення майбутніх учителів. *Теоретичні та практичні аспекти розвитку сучасної педагогіки та психології*: зб. наук. робіт. Львів: Го «Львівська педагогічна спільнота», 2018. С. 55 – 58.

65. Каплінський В. В. Роль та значення комунікативних компетентностей в системі інклюзивної освіти. *Освіта дітей з особливими потребами: від інституалізації до інклюзії*: зб. тез доповідей. Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2016. С.161 – 163.

66. **Каплинский В. В.**, Дьяченко А. А. Самовыражение личностных качеств педагога как важное условие эффективности воспитательного воздействия. *Педагогические инновации-2017*: материалы междунар. научно-практ. интернет-конф. Витебск, 2017. С. 36 – 38.

67. Каплінський В. В. Соціокультурна компетентність в системі професійного становлення майбутнього фахівця освітньої сфери. *Сучасна педагогіка та психологія: перспективні та пріоритетні напрямки наукових досліджень*: зб. наук. робіт. К.: ГО «Київська наукова організація педагогіки і психології», 2018. С. 52 – 55.

68. Каплінський В. В. Спрямованість дисциплін педагогічного циклу на розвиток мотиваційно-ціннісної сфери особистості. *Психолого-педагогічні проблеми розвитку особистості в сучасних соціокультурних умовах*: зб. матер. всеукр. наук.-практ. конф. Вінниця, 2011. С. 142 – 147.

69. Каплинский В. В. Структурные компоненты педагогического общения как основа классификации коммуникативных учений. *Актуальные вопросы педагогики и психологии*: мат. междунар. заочн. научно-практ. конф. Ч.1. Новосибирск, 2013. С. 115 – 125.

70. Каплінський В. В. Сучасні вимоги до практичних занять у вищій школі як провідної форми формування загальнопедагогічної компетентності сучасного педагога. *Міжнародний науковий вісник*: зб. наук. праць. Ужгород – Кошице, 2016. Вип. 1(12). С. 173 – 183.

71. Каплінський В. В. Формування загальнопедагогічної компетентності майбутнього вчителя в процесі вивчення дисциплін педагогічного циклу. *Особистісно-професійний розвиток майбутнього вчителя*: мат. II Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. Вінниця: «Твори», 2018. С. 133 – 137.

72. Каплінський В. В. Формування комунікативної складової професійної діяльності педагога в контексті реформування системи вищої освіти в Україні. *Міжнародний науковий вісник*: зб. наук. праць. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2014. Вип. 2(9). С. 182 – 190.

73. Асаулюк І., **Каплінський В.** Роль і місце навчальної дисципліни «Основи виховної діяльності вчителя фізичної культури» в системі підготовки спеціаліста з фізичного виховання. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації*: зб. наук. праць. Вип. 18.Т. 1. Вінниця, 2014. С.14 – 21.

74. Гуревич Р. С., **Каплінський В. В.** Лекторська майстерність викладача вищої школи як важлива умова успішності викладацької діяльності. *Наукова школа академіка І. А. Зязюна у працях його соратників та учнів*: мат. наук.-практ. конф. Х.: НТУ «ХПІ», 2017. С.13 – 17.

75. Kaplinskiy V. V. Analysis of pedadogical situation in professional training of future teacher. *International scientific-practical conference Forming of modern educational environment: benefits, risks, implementation mechanisms*: conference Proceedings, September 29, 2017. Tbilisi, 2017. P.87 – 90.

76. Kaplinskiy V.V. Theoretical analysis of the concept «Professional development of the future teacher». *International scientific conference «Modernization of educational system: world trends and national peculiarities»*. Kaunas: «Baltija Publishing», 2018. P.138 – 141.

77. Kaplinsky V. V. Theoretical bases of formation of communicative abilities by means of problem pedagogical situations. *Science, Technology and Higher Education*: mater. of the II international research and practice conference Vol. II. April 17th, 2013. – P. 518 – 520.

78. Lazarenko N. I., **Kaplinski V. V.** Higher Education in Ukraine: Ensuring the Quality of Education. *International Scientific-Practical Conference Theoretical and applied researches in the field of pedagogy, psychology and social sciences*. Kielce, 2016. P. 98 – 101.

**Опубліковані праці, що додатково
відображають наукові результати дисертації**

79. Каплінський В. В. До проблеми самовиховання старшокласників: цільовий та організаційно діяльнісний етапи. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія*. 2013. Вип. 39. С. 199 – 204.

80. Каплінський В. В., Асаулюк І. О. Зміст та особливості викладання навчальної дисципліни «Основи виховної діяльності вчителя фізичної культури». *Фізична культура, спорт та здоров'я нації*. Вип. 15. Вінниця, 2013. С. 103 – 108.

81. **Каплінський В. В.**, Акімова О. В. Зміст та особливості викладання навчальної дисципліни «Етика керівника закладу загальної середньої освіти». *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія*. 2018. Вип. 49. Вінниця: «Твори». С.123 – 129.

82. Каплінський В. В. Підготовка майбутнього вчителя до роботи з батьками в системі його професійного становлення. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія*. Вип. 54. Вінниця: ТОВ Нілан ЛТД. 2018. С.88–94.

83. **Каплінський В. В.**, Асаулюк І. О. Складові авторитету вчителя фізичної культури. *Фізичне виховання та спорт у контексті державної програми розвитку фізичної культури в Україні: досвід, проблеми, перспективи*: зб. наук. праць. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 108 – 110.

84. **Каплінський В. В.**, Терещук Д. В. Складові авторитету керівника освітнього закладу. *Теоретичні та методичні засади особистісно-професійного розвитку майбутнього вчителя*: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. С. 68 – 71.

85. Каплінський В. В. Конструктивна детермінація и выделение основных характеристик коммуникативных умений как инструмента воспитательного воздействия. *Наука в современном мире*: сб. научн. трудов. Таганрог: «Спутник+», 2013. С. 52 – 57.

АНОТАЦІЇ

Каплінський В. В. Система професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки в педагогічних університетах. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Міністерство освіти і науки України, Вінниця, 2019.

У дисертаційній роботі науково обґрунтовано концептуальні засади, розроблено систему професійного становлення майбутнього вчителя в

процесі загальнопедагогічної підготовки в педагогічних університетах та створено її модель.

Розкрито сутність і визначено складові компоненти, критерії, показники та рівні загальнопедагогічної компетентності як результату професійного становлення. Запропоновано, теоретично обґрунтовано і експериментально підтверджено організаційно-педагогічні умови, що забезпечують успішність професійного становлення майбутнього вчителя. Доведено, що застосування авторської технології сприяє як професійному, так і особистісному зростанню студентів у процесі загальнопедагогічної підготовки.

Результати проведеного дослідження свідчать, що запропонований системний підхід до організації професійного становлення створює для студентів реальні можливості віднайти свій власний шлях професійного вдосконалення, поступово здійснюючи перехід на більш високий його рівень: з низького – на базовий, з перетворення репродуктивної діяльності на базовому рівні в реконструктивну на середньому, поступово зростаючи до найвищого творчого рівня.

Ключові слова: майбутні вчителі, професійне становлення, система професійного становлення, загальнопедагогічна підготовка, суб'єкт-суб'єктні відносини, загальнопедагогічна компетентність, педагогічні відеофрагменти, проблемні педагогічні ситуації, професійне самовиховання.

Каплинский В. В. Система профессионального становления будущего учителя в процессе общепедагогической подготовки в педагогических университетах. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Винницкий государственный педагогический университет, Министерство образования и науки Украины, Винница, 2019.

В диссертационной работе научно обоснованы концептуальные основы, разработана система профессионального становления будущего учителя в процессе общепедагогической подготовки в педагогических университетах и создана её модель.

Раскрыта сущность и выделены составные компоненты, критерии, показатели и уровни общепедагогической компетентности как результата профессионального становления. Определены, теоретически обоснованы и экспериментально подтверждены организационно-педагогические условия, которые обеспечивают успешность профессионального становления будущего учителя. Доказано, что применение авторской технологии способствует как профессиональному, так и личностному становлению студентов в процессе общепедагогической подготовки.

Результаты проведённого исследования свидетельствуют, что предложенный системный подход к организации профессионального становления создаёт для студентов реальные возможности найти свой индивидуальный путь профессионального роста, осуществляя переход на более высокий его уровень: с низкого – на базисный, с преобразования

репродуктивной деятельности на базисном уровне в конструктивную на среднем, достигая самого высокого творческого уровня.

Ключевые слова: будущие учителя, профессиональное становление, система профессионального становления, общепедагогическая подготовка, общепедагогическая компетентность, субъект-субъектные отношения, педагогические видеофрагменты, проблемные педагогические ситуации, профессиональное самовоспитание.

Kaplinskiy V.V. The system of professional development of a future teacher in the process of general pedagogical training in pedagogical universities. – As a manuscript.

The thesis for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.04 – the Theory and Methodology of Professional Education. – Vinnytsia Mychailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Vinnytsia, 2019.

The author of the thesis analyzes the methodological and philosophical foundations, the theoretical approaches, the foreign experience of the professional development of future teachers in the conditions of Ukraine's entry into the European educational space.

The conceptual foundations and the system of the professional development of a future teacher in the process of general pedagogical training in pedagogical universities are scientifically grounded and developed by the author of the thesis. The general pedagogical training in pedagogical universities is based on the principles of competence, personal, activity orientated, systematic, integrative, acmeological, axiological, culturological, and synergistic approaches and it takes into account the tendencies of the development of the modern education system. The author of the thesis has created the model of the system that includes the target, theoretical-methodological, cognitive-organizational and evaluation-effective subsystems.

The essence of the general pedagogical competence is revealed and its components, criteria, indicators and levels are identified by the author. The general pedagogical competence is considered as a result of the professional development. The author of the thesis proposes, theoretically substantiates and experimentally confirms the organizational and pedagogical conditions that ensure the success of the professional development of a future teacher.

The factors that contribute to the understanding of the need for purposeful professional development by future teachers are justified and experimentally tested; The factors that contribute to the realization of the educational and developing potential of the content of pedagogical subjects, lectures, workshops and pedagogical practice in the system of professional development, their orientation to self-analysis, self-esteem and professional self-education are justified and tested likewise.

The author determines that the effectiveness of professional development depends, first of all, on the understanding by future teachers of the meaning of the professional activity; it depends on the provision of a valuable attitude to the

profession, to personal professional development, to formation of professional self-awareness (the system of motives, personal senses, and goals).

The ascertaining stage of the pedagogical experiment showed a low level of general pedagogical competence, which required the implementation of the developed model of the system of professional development of future teachers in the process of general pedagogical training and implementation of a complex of organizational and pedagogical conditions: ensuring the motivational basis of the future teacher's personality through the organization of subject-subject relations of a teacher and a student; integration of theoretical and practical components of general pedagogical training by attracting students to the analysis of professional-pedagogical video fragments; enriching the creative potential of a future teacher as an important component of his professional development through analysis and solving problem-pedagogical situations; realization of learning and educational opportunities for out-of-class work in the context of professional and personal development of students; stimulation of future teachers to professional-personal self-education in the process of studying pedagogical disciplines.

As a result of professional development under the influence of external (social and pedagogical) and internal (personal activity aimed at self-improvement) factors progressive changes in professional and personal spheres occur: the formation of general pedagogical and subject competence, readiness for constant professional growth, multiplying intellectual and spiritual potential, and as a result, the appropriation of the values of the future profession, which form the basis of formation valuable professional position, which regulates the process of solving professional problems.

The complex of organizational and pedagogical conditions is sufficient for the effective functioning of the system of professional development of a future teacher in the process of general pedagogical training. The forming stage of the experiment showed that general pedagogical competence is successfully formed in the process of implementing the system developed and suggested by the author.

It is proved that the use of the author's technology contributes to both professional and personal development of future teachers in the process of general pedagogical training.

The results of the conducted research show that the proposed system approach to the organization of professional development creates real opportunities to find its individual path of professional growth, gradually making the transition to a higher level; from a low (starting) level to a basic one, from the implementation of a reproductive activity at the basic level to a reconstructive one at the intermediate level, gradually multiplying the creative potential and rising to the highest creative level.

Key words: future teachers, professional development, general pedagogical training, the system of professional development, general pedagogical competence, subject-subject relations, pedagogical video fragments, problem pedagogical situations, professional self-education.